

Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi

Doç. Dr. Fatma ÖZKAN*

Araş. Gör. Bağdagül MUSA**

Özet: Dilin değişmeye ve gelişmeye meyilli olduğu bir gerçektir. Yeryüzünde diğer dillerle ilişki kurmayan hiçbir dil yoktur. Dünyada konuşulan bütün diller birbirleri ile sıkı ilişki içerisinde. Bu diller arası bağ, ister istemez dillerin birbirlerini etkilemelerine yol açar. Sonuç olarak, bir başka dilin etkisi altında kalan dilde bazı değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler dilin her alanında, yani leksik (kelime varlığı), morfoloji (şekil bilgisi) ve sentaks (söz dizimi) alanlarında görülebilir. Dillerin birbirlerinden kelime alıp vermesi, tabii ve kaçınılmaz bir olaydır. Kelime alış-verişi, dilin söz dizimi yapısındaki değişiklikler kadar tehlikeli değildir. Zira söz dizimi, dilin yapısı demektir. Dilin söz diziminde meydana gelen herhangi bir değişme, dilin genel yapısını, dolayısıyla dilin tabiatını etkiler.

Söz konusu makalede bugünkü Türk lehçelerinin söz diziminde, Arapça, Farsça, Rusça, İngilizce, Fransızca ve diğer Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle meydana gelen değişikliklere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk lehçeleri, sentaks (söz dizimi), diller arası ilişkiler, diller arası etkileşim.

Giriş

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan canlı bir varlık olan dil, kültür değerlerini dünden bugüne aktaran bir taşıyıcı fonksiyona sahiptir. Canlı olma özelliği sebebiyle dil, zaman içerisinde gelişir, hattâ bazı unsurlarını kaybedip yeni unsurlarla zenginleşebilir. Dünya üzerinde konuşulan diller,

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / ANKARA
fozkan@gazi.edu.tr

** Ahmet Yesevi Üniversitesi

gramatikal yapıları itibarıyla birbirinden farklı olmakla birlikte kendi içerisinde mükemmel bir yapı arz eder. O bakımdan ilkel dil yoktur denilebilir. Ancak bir dilin diğer dile üstünlüğü kelime kadrosunun zenginliğiyle ölçülebilir. Kendilerini kuşatan dünya, tabii çevre ihtiyaçları ölçüsünde üç yüz veya dört yüz kelimeyle konuşan ilkel kabilelerin diliyle teknolojiye büyük hamleler yapmış, sadece dünyayla kalmayıp uzaya da hükmetmiş olan ve binlerce kelimeyle şaheserler vücûda getiren gelişmiş ülkelerin dili, bu bakımdan mukayese bile edilemez. Medenî ülkelerin gelişmiş ve zenginleşmiş, insan zihnindeki bütün kavramlara nüanslarıyla birlikte karşılık bulan zengin dilleri bu seviyeye nasıl ulaşmıştır?

Bu soruyu başka bir deyişle şöyle sorabiliriz: Dünya üzerinde konuşulan diller arasında tamamen saf bir dil var mıdır? Hiç şüphe yok ki bu soruya cevabımız olumsuz olacaktır. Milletler arası ilişkileri dikkate alırsak yer yüzünde konuşulan bütün dillerin başka dillerden kelime aldığını, *saf dil* diye bir şeyin olmadığını söyleyebiliriz. Hattâ yürütülen ilişkiler çerçevesinde komşu ülkelerin gramer kuralları bakımından birbirlerinin dillerini etkilediğini de söylemek mümkündür. Çünkü milletler, iletişimin bugüne nispetle daha az olduğu dönemlerde bile birbirlerinden habersiz, birbirlerinden kopuk yaşamamışlardır. Bazen tek taraflı, bazen de karşılıklı olan etkileşimin bir örneğini, bugün Gagauz, Karay ve Kumuk Türklerinin dillerinde görmekteyiz. Komşu devletlerle uzun süre temasta bulunmalarından dolayı bu lehçelerde Bulgarca, Moldovaca ve Rusça gibi Slav dillerinin etkisi, kelime alışverişiyle sınırlı kalmamış; cümle yapısını değiştirecek boyutlara ulaşmıştır. Bu tür etki, Fransızların ve İngilizlerin sömürsü altında kalan Kuzey Afrika'da Cezayir, Tunus, Mısır ve Arap yarımadasında Lübnan ve Suriye gibi Arap devletlerinde veya İngiliz sömürgesi durumuna düşen Hindistan'da görüldüğü gibi, bazen de ekonomik bakımdan hakim durumunda olan ülkelerin tâbi kıldıkları ülkelerin dillerini etkilemesi şeklinde bir mecburiyetten de doğabilir. Bir başka ifadeyle, ekonomik sömürünün kültürel sömürüye yansması şeklinde görülebilir. Aynı şekilde başta Ruslar olmak üzere diğer Slav kökenli milletlerle bir arada yaşamak zorunda kalan Türk boylarının dillerindeki yabancı dilin etkisini de siyasî beraberlik ve içiçe yaşamakla, dolayısıyla ekonomik ve siyasî yönden güçlü olanın kültürel bakımdan kendilerine tâbi olan milletleri etkilemeleriyle açıklamak mümkündür. Türkçenin bir zamanlar edebiyat dili olarak Farsçayı, ilim ve devlet dili olarak Arapçayı kabul etmelerinde görüldüğü gibi, her hangi bir dış baskı olmaksızın sadece benimseme söz konusu olduğunda da bu tür etkileşim gerçekleşebilir. (1)

Kısaca söylemek gerekirse ekonomik ve siyasî olarak büyük güç olan ülkeler, kültürel alanda da söz sahibi olabilmekte ve diğer milletleri kültürel açıdan etkileyebilmektedir. Bütün bunların dışında sıradan komşuluk ilişkileri yoluyla diller, en azından birbirinden kelime alabilir. Bu yolla dilini ifade kudreti bakımından da geliştirip zenginleştirebilir. Çünkü akraba dillerin zaman içerisinde coğrafi açıdan birbirlerinden ayrı düşmeleri, dolayısıyla birbirlerinden uzaklaşarak farklılaşmaları her ne kadar doğal ise, akraba olmayan dillerin birbirleriyle olan sıkı ilişkilerinin neticesinde kültür alış-verişinde ve karşılıklı etkileşimde bulunmaları da o kadar tabiidir. Dillerin birbirleri üzerindeki etkileri çoğunluk itibarıyla kelimelerde; nadir olmak üzere dilin şekil bilgisi ve söz dizimi alanlarında görülür. Bir dilin başka dillerden çok sayıda kelime alması, o dilin yapısını etkilemekle birlikte şekil bilgisi ve özellikle söz dizimi alanındaki yabancı etki kadar tehlikeli olamaz. Türkiye Türkçesinde eşanlamlı *güzel – mükemmel - harika – muhteşem* örneğinde görüldüğü gibi, yeni kavramları karşılamak üzere dile giren yabancı kelimelerin, dili zenginleştirdiğini düşünmekle birlikte her dilin kendi imkânları çerçevesinde kendi yapısına uygun kelime türetme yollarıyla ihtiyaç ölçüsünde yeni kelime türetmesi, elbette ki en doğru olan yoldur.

Ancak bilim ve teknoloji alanında Türkçeye giren dünya dillerinin kabul ettiği *telefon, telgraf, televizyon, makine* gibi Batı kökenli terimlerle Türklerin İslâmî kabul etmesiyle Türkçeye Arapça ve Farsçadan giren *Allah, ilah, merhamet, şükür, din, ahiret, namaz, ezan* gibi dinî terimler Türkçenin kusuru veya zaafî değil, zenginliği olarak kabul edilmelidir. Ancak yabancı dillerden ihtiyaç ölçüsünde kelime almanın dışında gramer yapısını bozacak yabancı unsur, dilin iç bünyesindeki gelişimi durdurup onun yozlaşmasına, hattâ yoksullaşmasına sebep olur. Dilin yozlaşması, onun kirlenmesi anlamına gelir. Dilin yozlaşması problemi, bugün olduğu gibi tarihte de dönem dönem yaşanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağatay Türkçesine klâsik değer kazandıran Ali Şir Nevâyî, Farsçayla Türkçeyi mukayese ettiği "Muhakemetü'l Lügateyn" adlı eserinde Arapça ve Farsça unsurların istilâsına uğrayan güzel Türkçeyi gül bahçesi olarak nitelendirirken yabancı unsurları da ayrıntılarına benzettir. Ali Şir Nevâyî şöyle demektedir: "... ben de gençliğimde geleneğe uyarak ilk şiirlerimi Farsça söyledim. Kendimi anlamağa başlayınca, güçlükleri yenmek isteğiyle Türk Diline döndüm ve onu düşünmeğe başladım. O zaman gözlerimin önünde onsekiz alemde daha geniş bir alem belirdi. O alemin süslerle dolu göğü bana dokuz felekten daha yüksek göründü.

İncileri yıldız cevherlerinden daha parlak olan içine yabancı ayağı gir-memiş, yabancı eli değmemiş bir gül bahçesine rastladım. Fakat bu hazinenin bekçisi olan ejderleri kan dökücü idi. Güllerinin dikenleri de sayısızdı. Düşündüm ki, tabiat sahibi kişiler bu ejderlerin zehri kokusundan bu hazineye giremezlerdir ve gönlüme öyle geldi ki, şairlerin seçkinleri bu dikenlerin kokusuyla bu bahçeden bir gül bile koparmadan geçip gitmişlerdir" (Levend 1961: 19-20).

Dili, düşüncenin veya iç benliğimizin aynası ve millî varlığımızın temeli sayan bilginler hiç de haksız değildir. Tarih, dilini unuttuğu için millî varlığı yok olan sayısız toplumların akıbetini anlatan sayısız olaylara sahne olmuştur. Bu bakımdan, bir milletin gerçek yurdunun onun dili olduğunu, dilleri yok olan milletlerin millî duygularını da yitireceklerini söyleyen Alman filozofu Vilhelm Humboldt ne kadar isabetli bir görüş ortaya koymuştur (Gencan 1975: 13). Millî varlığını yitirmek istemeyen her millet dilini, gramer yapısını bozacak etkilerden korumaya ve mümkün merteye kendi dillerinin yaratıcı kabiliyetinden yararlanmaya çalışmalıdır.

Türkçenin şekil bilgisini etkileyen yabancı unsurlara Türkiye Türkçesinde bugün sayısı azalmış ve artık kalıplaşarak tek bir kelime gibi kullanılan *bedbaht*, *beddua*, *biçare* gibi kelimeleri örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte bu yapıların dilin varlığını tehlikeye sokacak unsurlar olmadığı belirtilebilir. Aynı şekilde Kazak Türkçesinde *betpak* (*bedbaht*) kelimesi ve *-sız*, *-siz*, *suz*, *-süz* ekinin fonksiyonunu gösteren Farsça önekle yapılan *bişara* (*biçare*), *beymezgil* (*zamansız*), *beywaqıt* (*zamansız*) örneklerini de verebiliriz. Türkiye Türkçesinde *bilhassa*, *filhakika*, *maalesef*, *alelade*, *alelacele*, *fevkalade* gibi örneklerde karşımıza çıkan Arapça önek veya ön edatla oluşturulmuş yapılar, belli bir anlamı karşılayan kalıplaşmış unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Buna karşılık Grek kaynaklı *-pan* öneki ile türetilen *pantürkizm*, *panislamizm* kelimeleri de çok yaygın kullanımı olmayan örneklerdir. Ancak günümüzde önlenemez bir yükseliş ve artışla dilimize giren; ek olduğu halde yanlış olarak kelimeymiş gibi kullanılan *mega* (Ersoylu 1993: 327-333) *multi*, *maxi* gibi öneklerle türetilmiş yapılar tehlikeli ve Türkçenin yapısına aykırı kelime türetme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yazıda, Türkçede birkaç kelimedeki kalıplaşmış örnekler halinde yaşayan yabancı yapılardan ziyade, onun yapısını bozan ve ona büyük zararlar veren yabancı dillerin, Türkçenin söz dizimini ne şekilde etkilediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Dil alanındaki en önemli ve bazen tehlike arz eden yabancı dillerin etkisi, söz diziminde görülenlerdir. Çünkü

bir dilin cümle yapısı, cümledeki öğelerin sırası, dış etkilerle kolay kolay değişmez. Cümle yapısı ancak uzun bir zaman dilimi içinde çok sınırlı bir alanda değişime uğrar. Bu değişim ise daha çok gelişme biçiminde kendini gösterir.

Söz dizimi (sentaks), dilin cümle yapısını, cümle türlerini, kelimelerin birleşme usulleri ile kelime gruplarını inceleyen gramerin büyük ve önemli bir koludur. Nasıl ki, dili düşüncenin aynası olarak kabul ediyorsak, düşüncemizi muhatabımıza iletmemizin yegâne yolu da, cümledir. Cümle, kelimelerin rastgele sıralanışıyla değil, onların belli kurala göre birleşmesinden meydana gelen bir bütündür. Meselâ : *güzel hava* şeklindeki sıfat tamlaması, kelimelerin yerlerinin *Hava güzel* şeklinde değiştirilmesiyle cümleye dönüşür. Dolayısıyla kelimeler, ancak cümle içinde anlam ve değer kazanır. Duygu ve düşüncelerimiz, kelimelere döküldüğünde belli bir hüküm taşıyan cümle meydana gelir. Duygu /düşünce-hüküm-cümle, aralarında sıkı bağ olan ve birbirlerinden ayrı düşünülemeyen kavramlardır.

Bir başka deyişle dil, seslendirilmiş düşünce, düşünce ise, sessiz bir dildir diyebiliriz. Nasıl ki; cümleye söz dizimi diyorsak, söz dizimi de, dilin yapısı demektir. Yeryüzünde konuşulan bütün dillerin kendilerine has yapı özellikleri vardır. Bir dili diğer dillerden ayıran özellik, kelime varlığından ziyade cümledeki kelimelerin sıralanış düzenindeki farklılıklardır. Bu sebeple bir dili tanıyabilmek için yapı özelliklerini iyi bilmek gerekir. Bilindiği üzere dünya üzerinde konuşulan diller yapıları bakımından tek heceli, eklemeli ve çekimli olmak üzere üç ayrı grupta incelenmektedir. Bu tasnifte esas olan şey, kelime türetme özellikleridir. Kelimenin yapısı ve türetme yolları da bir dilin temel yapısı içine girmekle birlikte dili meydana getiren asıl unsur, cümle yapısıdır.

Türkçenin Söz dizimindeki Değişiklikler

Türkçe üzerindeki yabancı dillerin etkisini ele almadan önce, Türkçeyi başka dillerden ayıran başlıca yapı özelliklerinden söz etmek yerinde olacaktır. Köken bakımından Ural-Altay dil ailesine giren Türkçe, yapı bakımından eklemeli diller arasında yer almaktadır. Türk dilinin yapısını inceleyen Batılı bilginler dilbilgisi kurallarının son derece düzenli, istisnası az ve sabit oluşuna hayranlıklarını belirtmişlerdir. Bir başka bilim adamı ise, Türkçenin bilim adamlarının müzakerelerinden ortaya çıkmış mükemmel bir yapıya sahip olduğunu söylemiştir (Gencan 1975:29) Gerçekten de

Türkçenin matematiğe dayalı yapı özelliği, sentaks üzerine çalışan gramer bilginlerinin araştırma konusu ve ilgi alanlarından olmuştur(2).

Türkçenin söz dizimi özellikleri çerçevesinde yabancı dillerin Türk lehçelerinin cümle yapısı üzerindeki etkisi, modeller hâlinde şöyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Örnekler Türk lehçelerinde ve onların Rusça ve İngilizce çevirileriyle birlikte verilmiştir.

1. Türkçede isim cümlelerinin yüklemeleri, herhangi bir yardımcı fiil olmadan kullanılabilir. Bu konuda Kazak bilim adamları M. Balakayev ile T. Sayrambayev'in (1997: 121) dikkate değer görüşleri bulunmaktadır. Hint-Avrupa dillerinde isim cümleleri kurulurken yardımcı fiil mutlaka bulunur. Meselâ, Almanca *Bu, bir kitaptır* anlamına gelen *Das ist ein Buchen* cümlesinde *ist*; Rusça *Eto est' kniga* cümlesinde *est'* yardımcı fiilleriyle yapılmaktadır. Söz konusu araştırmacılar, Türkçenin gramerini yazan bazı Türkologların Hint-Avrupa dillerinin etkisinde kalarak yüklem kavramının sadece fiillere mahsus olduğunu, dolayısıyla isimlerin yüklem olamayacağını düşünmekte yanıldıklarını belirtirler. Söz konusu yabancı dillerle Türkçenin yapısındaki farklılığı anlamak üzere isim cümlelerinden oluşan şu örnekler aşağıya alınıyor:

a) *Bu, kitaptır. – Eto est' kniga. – This is a book.*

b) *Görevimiz, çalışmak ve başarmaktır. – Naşa obyazannost' – (est') trudit'sya i uspevat'. – Our aim is to study and achieve.*

1.1. Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere Hint-Avrupa dillerinde *est'*, *ist* veya *is* yardımcı fiilleri olmadan söz konusu cümlelerin kurulması mümkün değildir. Oysa Türkçede isim cümlesi, "*Hava güzel.*" örneğinde olduğu gibi, yardımcı fiil olmaksızın da kurulabilmektedir.

Türkçe örnekte görüldüğü gibi, bugün imek yardımcı fiilinin geniş zaman şekli olarak kullanılan ve tarihî açıdan *turur* yardımcı fiilinden gelen –tır eki, Hint-Avrupa dillerindeki yardımcı fiillerin karşılığı olarak kabul edilebilir. Ancak imek yardımcı fiilinin kullanılmadığı da olur. Nitekim çoğu Çağdaş Türk lehçelerinde bu yardımcı fiil kullanılmamaktadır.

N. A. Baskakov (1956: 87-88), basit cümlelerin tarihî şeklinin Özne (A1 S1) – Yüklem (A2 S2) yapısını taşıdığını dile getiriyor. Buradaki A1, öznenin somut atributu; S1, öznenin yapıldığı somut bir kelime veya somut bir nesne; A2, yüklem mutlakla bulunması gereken atributu, S2 ise, yüklem oluşumundaki soyut kelime veya kavramdır. A1 S1 - A2 S2 yapılı cümlelere şu örnekleri veriyor:

Karakalpakça: *Bu at jaksı (turur) at(//ol)*

A1 S1 A2 S2

(---) *Men algan (turur) man*

A1 S1 A2 S2

Bu örnekler ve genel olarak Türkçedeki fiillere gelen şahıs eklerinin çoğunun zamir menşeli olması, isim cümlelerinde yüklemelerin herhangi bir yardımcı fiil almadan da teşkil edilebileceğini doğrulamaktadır.

1.2. Bununla birlikte Bulgarca, Moldovaca, Ukraynaca, Polonyaca, Rusça gibi Slav dillerinin etkisinde kalan çağdaş Gagauzca ile Karaycada Türkçenin bu yapısına aykırı kullanışlarla karşılaşmaktadır. Gagauz Türkçesinde ek-fiil fonksiyonu, Rusçadaki “est” kelimesinin karşılığı olan “var” kelimesiyle karşılanmaktadır. Meselâ :

Gag.: 1. *Onnar konaan bir içerde vardılar yedi-sekiz adam. (İh bıylo (oni bıyli)sem'-vosem' çelovek b odnoy iz komnat postoyalogo dvora).* (Pokrovskaya 1978: 29) (*Onlar konağın bir odasında yedi sekiz kişi idiler.*)

2. *O var çiftçi. (On yavlyayetsya zemledel'tsem/ On est' zemledelets).* (Pokrovskaya 1980) (*O çiftçidir.*)

3. *Ben o köyden varım, neresi ont durer. (Ya iz togo sela (yavlyayus'), kotoroye stoit na otşibe (v storone)* (Gadjijeva 1973: 167) (*Ben, o kenarda duran köydenim.*)

Kar.: *Men tüvül kız. (Ya ne devočka).* (Gadjijeva 1973: 157) (*Ben kız değilim.*)

Ayrıca bazı durumlarda özellikle şiirlerde sadece üçüncü şahıs ek-fiilinin değil, birinci ve ikinci şahıs eklerinin de düşürülerek kullanıldığı görülür:

Türkm.: 1. *Bu ben Ø, bu ben Ø. (Eto ya Ø).* (Gadjijeva 1973: 157) (*Bu, benim.*)

2. *İndi sen mening başlıklık edyen kolhozıming agronomıØ. (Teper' ty-agronom Ø kolhoza, kotorım ya rukovoju)* (Gadjijeva 1973: 123) (*Artık sen, başkanlığını (benim) yaptığım köyün tarla uzmanısın.*)

Kaz.: Nitekim, M. Balakayev, T. Sayrambayev, çoğunlukla şiirlerde olmak üzere Kazakçada ek-fiilin düşürülerek söylenebildiğini belirtiyorlar:

Sen- temir Ø de, men- kömir Ø. Sen- arıstan Ø, men- qabilan Ø. Alısqalı kelgenmin. (Q. Qazıbek) (Sen, demirsin; ben ise, kömürüm. Sen, aslansın; ben ise, kaplanım. Dövüşmek için geldim) (Balakayev Sayrambayev 1997: 123).

Diğer Kazak bilim adamı Agmanov (1991: 211-213) ise, şu örnekleri veriyor:

Men Altay kişiØ, sler Altay ulueØ (Dir., Oyrot., s.237) (Ben Altaylıyım, siz Altay oğlusunuz (Altaylı evlatlarsınız). Min yazıwsıØ, hin uqıwsı Ø

(Dmit., Gr. Başk. Yaz., M.-L., 1948, s.53). (Ben, yazarım; sen (ise) okuyucusun). Türk Bilge Kağan ilinge bititdim ben Bilge Tonyukuk Ø (64)(Orhun abidelerinden). Siz – jalın şok Ø, biz- bir may Ø. (Abay)(Siz, alevsiniz, korsunuz; biz (ise), yağız). Keng dala sağan men- bala Ø;... Baqıttı elge sen – ana Ø. (A. Tokmaganbetov)((Ey) Geniş bozkır, ben senin evladınım; Sen (ise), bu mutlu halkın anasıdır).

Çuv. : epe vatı Ø (Aşm., s.170) "ben ihtiyarım", al-Kaşchg.: men bu balağa amraq Ø (Raq. E-T. Dict. 68b) "bu çocuğu seviyorum" (Grönbech 2000: 75)

Yak.: kini ağa Ø "o babadır" (Böhtl). (Grönbech 2000: 75)

2. Türkçede tamlayan veya belirten unsur, daima tamlanan veya belirtilen unsurdan önce gelir. Başka bir ifadeyle yardımcı unsur, daima asıl unsurdan önce yer alır. Bu kural, kelime grupları için olduğu gibi, birleşik cümleler için de geçerlidir. Bütün araştırmacılar, Türkçe söz diziminin, bu ana kanun üzerine kurulduğu konusunda hemfikirlerdir (3). Ayrıca, Muharrem Ergin'in dediği gibi, "Türkçede bu sıra, aynı zamanda bir zaman sırasıdır. Gerçekten de Türkçede kelimelerin sırası onların karşılıkları nesnelere ve hareketlerin zaman içindeki var oluş sıralarına uygundur. Meselâ, bir hareketin yardımcı hareketleri nasıl daha önce meydana gelirse, o yardımcı hareketleri karşılayan kelimeler de, asıl hareketi karşılayan kelimedenden aynı şekilde daha önce gelir. Türkçe düşüncede zaman sırası esastır." (Ergin 1990: 375) N. G. Gadjiyeva da, Altayca *Cas kelip kar kayıldı* (Gadjiyeva 1973: 318-319) (*Kogda prişla vesna, sneg rasstayal./ Sneg rasstayal, kogda prişla vesna*). (*İlk bahar gelince kar eridi*). örneğinde olduğu gibi, cümlenin –ıp zarf-fiiliyle yapılan kısmının, çoğunlukla asıl cümleden önce vuku bulan hareketleri gösterdiğini belirtmektedir. Bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki örnekler incelenebilir:

kapının kolu – ruçka dveri – the knob of the door güzel hava – prekrasnaya pogoda – a wonderful weather çok çalışmak – trudit'sya userdno – to study hard

Öğrenci çantasını alıp, sınıftan çıktı. – Student vıyşel iz klassa, vzyav (svoyu) sumku./ Vzyav svoyu sumku, student vıyşel iz klassa. – The student left the class-room, after taking his (her) bag./After the student had taken his (her) bag (Latipov 1992: 5), *he left the class-room*.

Örneklerde de görüldüğü gibi, esnek yapılarından dolayı her iki yapının da mümkün olduğu Hint-Avrupa dillerinde genel itibarıyla asıl unsur yardımcı unsurdan önce gelir. Türkçede ise bu yapı tam tersine işleyerek "Öğrenci çantasını alarak sınıftan çıktı" cümlesinde olduğu gibi, yardım-

cı unsur olan "*Öğrenci çantasını alarak*" kısmı, "*sınıftan çıktı*" asıl unsurdan önce gelmektedir.

Türkçeye önce Arapça ve Farsça terkip kuralları girmiştir. Günümüzde ise, Türkçede Batı dillerinin yapısının etkisiyle Türkçenin tamlama yapısına ters düşen çok sayıda kelime gruplarının oluştuğu bilinmektedir. Farsça terkipler, alabildiğince bol kullanıldığı Osmanlı devresine göre, bugünkü Türkiye Türkçesinde parmakla sayılacak kadar çok az kullanılmaktadır. Ancak onların yerine Batı dillerinin yapısına uygun terkiplerin gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir (4). Meselâ, aşağıdaki örneklere göz atalım:

a) T.T.: *hıfz-ı sıhha, dar-üş-şafaka, tebdil-i hava, tebdil-i mekân*

Özb.: *nuqtâi nâzâr_(bakış açısı), aynayıcıhan (televizyon)*

Kaz.: *aqırzaman (ahr-i zaman)*

T.T.: *Otel Dedeman, Salon Uğur*

Gag.: *bobası kızın (kızın babası), uşakları onun (onun çocukları)*
(Pokrovskaya 1975: 234)

Tat.: *hissiyati milliya (millî his), şehri Bolgar (Bolgar şehri), kaderi hel (kader-i hâl/ hâl kaderi)* (Safiullina 1999: 980)

2.1. Türkçede bazen tamlayan tamlanan sırası muhafaza edilir, ama isim tamlaması olması gerekirken sıfat tamlaması gibi kullanılır: *Rüzgârlı sokağı* yerine *Rüzgârlı sokak*; *Bebek sokağı* yerine *Bebek sokak*. Bu tür yapılar, bir taraftan Orhon abidelerinde geçen *Türk budun*, *Ötüken yış* tamlamalarının devamı gibi değerlendirilebilir. Ancak sokak isimlerinden başka yerlerde kullanılmaları ve Orhon abidelerinden bu yana benzer örneklere rastlanmamaları dikkate alınarak bunların, muhtemelen *North Street*, *Church Street* gibi sokak isimlerinde olduğu gibi İngilizcenin etkisinde oluştuğu kanaatine varılmıştır. Sokak isimlerinden daha sık kullanılan isimlerin olması, bu tür tamlamaların sık kullanımdan oluşma ihtimalini ortadan kaldırmakla birlikte, söz konusu olgu, Türkçedeki eski bir tamlama modelinin yabancı dillerin etkisiyle kullanım sıklığının genişlemesi olarak da izah edilebilir.

2.2. Kazakistan'da resmî dil olarak kullanılagelen Rusça ile birlikte artık Kazakçanın resmî dil olarak kullanılmaya başlamasıyla kurum, mağaza, otel adlarında Rusça isimlerin yanına Kazakçasının da zorunlu olarak konulması ilginç durumlara yol açmıştır. Kazakistan'ın hemen hemen bütün şehirlerinde *Qonaq üyi OTIRAR gostinitsa (OTURAR oteli)*, *Kitap dükeni QASİYET magazin (QASİYET kitap mağazası)* gibi kurum isimle-

rine rastlanabilir. Ne Kazakçanın ne de Rusçanın dil yapısına uygun olan böyle gülünç isimlere yol açmaktansa ya Rusça karşılığının hiç kullanılmaması gerekir, ya da kullanmakta ısrar edenler varsa veya kullanılmak zorunda kalırsa hem Kazakçanın hem de Rusçanın dil yapısına uygun kullanılmalıdır.

2.3. F. S. Safiullina (1999: 979), Rusçadaki "genitif konstrüksiyonlar" adlı yapıların tesirinde Tatarca'da "*Tatarstan su astı sportı federatsiyası Prezidyumu predsedateli V. Merdanov*" (*Tataristan'ın su altı sporu federasyonu prezidyumu (başkanlık heyetinin) başkanı V. Merdanov*), v.s. gibi zincirlemeli tamlamaların çoğaldığını belirtir.

2.4. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi bazen isim tamlaması olması gerekirken bazı isimlerden sıfat yapan eklerden (meselâ, *-sal* eki) dolayı sıfat tamlaması olarak kullanılan yapılar da vardır. Meselâ, yıl ve günlerin ifadesi, Türkiye Türkçesinde isim tamlaması yapısıyla karşılanılırken, diğer Türk lehçelerinde Rusçanın etkisiyle sıfat tamlaması yapısıyla kurulmaktadır. *2000 yılı* ifadesi yerine diğer Türk lehçelerinde *2000inci yıl* kullanılışı vardır. Bu durum Almanca, İngilizce gibi Batı dilleriyle Rusçada da böyledir. Bu yapıyla ilgili örnekler şöyle sıralanabilir:

T.T.: *parasal (5) sorun ----- para sorunu*

bilimsel araştırma ----- bilim araştırması

Kaz.: *on ekinşi mart – dvenadtsatoye marta – on iki Ø mart* (aslında olması gereken şekil, *martting on ekisi* şeklindedir).

1980-şi jılı – 1980-ty god – 1980 yılı (tıpkı "*qoy jılı*" (*koyun yılı*) tamlamasında olduğu gibi, *1980 jılı* şeklinde olmalıdır).

Kırg.: *19'unçu may – devyatnadtsatoye maya – 19 (on dokuz Ø) mayıs*

1917'nçi cıl – 1917-ty god – 1917 yılı (Kulamshaev)

Kaz.: Q.A.Yasawi atındağı universitet – universitet imeni H.A.Yasavi – H.A.Yasawi University – (H. A. Yesevi Üniversitesi) (olması gereken, *Q.A.Yasawi Universiteti'*dir).

Kırg.: *F.Engels atındağı orto mektep – Srednyaya škola imeni F. Engelsa – F. Engels Orta Okulu*. (Kulamshaev)

Tat.: *20-çi sentyabr' – 20-oye sentyabrya – 20 Eylül* (Safiullina 1999: 983)

Söz konusu örneklerin sayısı çoğaltılabilir. Bu örneklerde asıl unsurla yardımcı unsurun yer değiştirmesi, İngilizce ve Rusçadaki benzer yapılardaki gramer kuralının Türkçeye transferiyle açıklanabilir. Bu kullanım-

ların çeşitli psiko-sosyal sebepleri bulunmaktadır. Ancak bu yazıda bu konu üzerinde durulmayacaktır.

Yardımcı unsurun asıl unsurdan önce gelme kuralı, birleşik fiil grupları ve birleşik cümleler için de geçerlidir. Ancak bazı Türk lehçelerinde bu konuda da yabancı dillerin etkisi görülmektedir:

Gag.: *isteerim gidejim – hoçu poyti – gitmek isterim* (Pokrovskaya 1980: 231-232)

var nižä alajym – mogu vzyat’ – al-a-bilirim
yok nižä geliym – ne mogu priyti – gel-e-mem
lazım gidelim – (nam) nujno poyti – git-meli-yiz
(gitmemiz lâzım/gerek)

T.T.: *Değil yazmağa, okumağa bile iktidarı yoktur.* (Hacıeminoğlu, 1992: 240) (*Ne to çto pisat’, (on(a) ne v sostoyanii daje çitat’)*) (*He can not only write but also read*)(*Yazmak bir kenara (şöyle dursun), okumağa bile iktidarı yoktur*)

Kaz.: *Ol alağanımen köz jasın sürtti de: - “Erteng-aq turıp ketemin”,- dedi külip.* (Bökeyev, 1994: 109) (*On vıyter slyozıy ladon’yu i skazal ulıbayas’ (smeyas’): “Zavtra vstanu na nogi (vizdorovlyus’)*”) (*O elinin içiyle (ayasıyla) göz yaşını sildi ve: -“Yarına bile kalmaz, iyileşirim”,- dedi gülerek.*)

Cümlede yardımcı unsurun asıl unsurdan önce değil de, Hint-Avrupa dillerinin yapısına mahsus olduğu gibi, sonra kullanılması, başta Türkiye Türkçesi olmak üzere çoğunlukla Oğuz grubunu teşkil eden lehçelerde, daha az görülmekle beraber diğer lehçelerde ki’li birleşik cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişi çok eskilere, yani Uygurca dönemine kadar uzanan bu ekin dilimize Farsça’dan geçtiği konusunda kabul etmeyenler de (E. Z. Abdullayev 1964: 82-97) olmakla birlikte, hemen hemen bütün Türk Dili grameri yazarları hemfikirdirler. Ancak ki’nin menşesi ve kullanılışının, ki’li birleşik cümlelerin anlam ve yapı bakımından türlerinin (Musaoğlu, 2002) kendi başına araştırılması gereken bir konu olduğu için, burada sadece Türkçenin söz dizimine aykırı örnekler ele alınacak:

b) Az.: 1. *O gorhur ki, bu uşag onun gelecek planlarına engel töretsin.* (On boitsya, çto etot rebeyonok pomeşayet yego buduşşim planam) (O korkar ki, bu çocuk onun gelecekteki planlarına engel yarata (yaratır) (Ubryatova (Gadžiyeva 1962: 8) (O), Bu çocuğun gelecek planlarına engel yaratacığından korkuyor).

2. Çıhdım bulvara ki, belke orada görem. (Ya vıyşel na bulvar, çtobi mojet bit' tam uvidet' (ih) (Ubryatova (Gadjıyeva 1962: 23) (Çıktım caddeye ki, belki orada görürüm. / Belki de orada görürüm diye caddeye çıktım).

Tat.: *Dünyada küp kişiler bar ki, ütken ve gakallı kişilerden kurkap, üz tirelerinde kübrek ahmaklarını yürtelev. (Yest' na svete mnogo lyudey, kotorıye boyas' umnuh i pronıtsatel'nuh lyudey, okrujayut sebya durakami) (Dünyada (öyle) çok insan var ki, keskin (zekalı) ve akıllı insanlardan korkarak etrafına akılsız (ahmak) insanları toplarlar/ Dünyada keskin ve akıllı insanlardan korkarak etrafına akılsız insanları toplayan o kadar çok insan var (ki) (Gadjıyeva 1973: 354-355)*

Özb.: *Şunday künler bolganki, Alişer mayda harjlari üçün hem tangasız kolgan. (Bıvalı takiye dni, çto alişer ostavalsya dolgo bez kopeyki na melkiye rashodıy) (Gadjıyeva 1973: 355) (Öyle günler oldu ki, Alişer ufak tefek ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar parasız kalmıştı./Alişer'in ufak tefek ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar parasız kaldığı günleri oldu)*

T.T.: *Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta (AH)*

Kar.: *Son aytilar, ki biz karahşılalar (Potom skajut, çto mıy razboyniki). (Sonra diyecekler ki, biz haramiyiz. Sonra bizim harami olduğumuzu söyleyecekler). (Gadjıyeva 1973: 157)*

Kum.: *Ol nedir ge yüzdür barmagı (Çto eto takoye, çto u nego sto paltsev). (O nedir ki, yüz parmağı var. Yüz parmağı olan nedir) (Gadjıyeva 1973: 353).*

Ki bağlacından başka ayrıca etkilendikleri dillerin, özellikle Hint-Avrupa dillerinin yapısına göre gelişen, gittikçe o dillerdeki şekiller ve leksikogramatikal birliklere yaklaşan, hatta anlamca onlarla özdeşleşmeye yüz tutan cümle çeşitleri vardır. Bazı örneklerde görüleceği gibi, “kalka” (6) (istinsah) yoluyla, yani şekillerin olduğu gibi kopyalanmasıyla meydana gelen yapılara da rastlamak mümkündür. Meselâ:

Gag.: 1. *Onun saçları karajdy, nižä qarga kanady. (U neye bıyılı volosıy çyornıye, kak voronovo kırıylo. (Pokrovskaya 1980: 144) (Onun saçları siyahtı, karga kanadı misali) (Onun saçları karga kanadı gibi siyahtı).*

2. *İnsannar gittiler, bizi gülererek. (Lyudi uşlı, smeyas' nad nami). (Pokrovskaya 1980: 146) (İnsanlar gittiler bize gülererek. /İnsanlar bize gülererek gittiler).*

3. *Biz onnarız, kimi büktüler, ama kıramadılar. (Mıy te, kogo oni sognuli, no ne slomili). (Gadjıyeva 1973: 358) (Biz onnarız, kimi eğdiler, ama kıramadılar. / Biz, (onların) eğip kıramadıklarınız (kıramadıklarındanız).)*

4. *Memeleket başka ben bilmedimdir, nende böyle bol insan yaşar. (Ya ne znayu drugoy (takoy) stranıy, gde (bı) çelovek jil v takom izobilii).*

(Gadjijeva 1973: 361-362) *(Memleket başka bilmem, nerede böyle insan bolluk (içinde) yaşar./ İnsanların böyle bolluk içinde yaşadıkları başka memleket bilmem).*

5. *Bunnar da gider yayın onun ardına em bakerlar, neni o sapajek. (A eti idut za nim peşkom i smotryat, kuda on svernyet).* (Pokrovskaya 72) *(Bunlar da yayan onun arkasından giderler ve bakarlar, nereye o sapa-cak (dönecek)./ Bunlar da onun arkasından yayan giderler ve nereye döneceğine bakarlar).*

6. *Görgiy annattı, neçin geldiler Komrada. (Geyorgiy rasskazal, zaçem oni priyehali v Komrat).* (Pokrovskaya 72) *(Geyorgiy anlattı, niçin geldiler Komrat'a./ Geyorgiy, Komrat'a niçin geldiklerini anlattı).*

7. *Biz gördük, ani yavaş işlemeklen var nije geri kalalım. (Mıy uvideli, çto iz-za medlennoy rabotıy mojem otstat').* (Pokrovskaya 71) *(Biz gördük, ki yavaş çalışmakla mümkün geri kalmamız./ Yavaş çalışmakla geri kalabileceğimizi gördük (anladık).*

Tat.: *İpteşim kildi, kaysı ki Meskevden kaytkan. Prişyol moy tovariş, kotoriy vernulsya iz Moskvy. Arkadaşım geldi, ki Moskova'dan döndü. Moskova'dan dönen arkadaşım geldi (Gadjijeva 1973: 353).*

Özb.: *Pulini ol, senge yaraşadi, negaki kambağalsan. Beri den'gi, tebe (oni) prigodyatsya, ibo tıy beden. _ Paranı al, sana lazım olur (işine yarayacak), çünkü fakirsın (yoksulsun)* (Gadjijeva 1973: 361).

Az.: *Ahund soruşurdu neye Sadığa lağlağı deyirler. Ahund sprasıval, poçemu Sadıka nazıvayut balagurom. Ahund sordu, niye Sadık'a şakacı (soytarı) derler* (Gadjijeva 1973: 361) *Ahund, Sadık'a neden soytarı dediklerini sordu.*

Kar.: *O kart yahşı hatın dügül, kaysı kobuz eştkende sekire; o yahşı hatın, kaysı evnin keregin bile. (Horoşaya jeñşına ne ta, kotoraya tantsıyvet kak tol'ko uslıšet muzıku, ata, kotoraya znayet hozyastvo) (İyi kadın o değil, ki kopuzu duyunca oynaya; iyi kadın odur, ki evinin işlerini bile. Kopuzu duyunca oynayan kadın iyi kadın değil; ev işinden anlayan kadın, iyi kadındır)* (Polkanov)

Kaz.: *Kosmos kengistigin igerüw problemasınının yerekşeligi sol- bul problemanınug bükil adamzattıng müddesine qatısı bar. Osobennost' problemy osvoyenyiakosmiçeskogo prostranstva v tom, çto eta problema imeyet otnoşeniye k nujdam vsego çeloveçestva. (Demesinova 1974: 22) Uzak boşluğunu idare etme meselesinin özelliği şudur ki, bu mesele bütün insanlık için önem taşır. Bütün insanlık için önem taşıması, uzak boşluğunu idare etme meselesinin özelliğidir.*

3. Cümlede özne ile yüklem in kişi ve sayı bakımından uyum sağladığı bilinmektedir. Ancak Türkçede başka dillerden farklı olarak "*Onlar gittiler*" yerine "*Onlar gitti*" örneğinde görüldüğü gibi, fiil çekiminde 3. çokluk şahıs eki kullanılmayabilir. Nitekim çoğu Türk lehçelerinde bu böyledir. Ayrıca Türkçenin bu konudaki diğer ayırt edici özelliklerinden biri de, sayı sıfatlarından oluşan sıfat tamlamalarında ismin çokluk eki almasıdır. Eskiden teklik ve çokluk şekillerinin olmadığına işaret eden sayıca uygunluğun sınırlılığı, aşağıdaki örneklerden daha iyi anlaşılacak:

- a) *Onlar gitti* Ø. – *Oni uşli*. – *They went (have gone)*.
b) *Üç kitap* Ø. – *Tri knigi*. – *Three books*.

Ancak Türkçe'nin Batı grubunu oluşturan lehçelerde eskiden beri; Doğu ve Kuzey-Doğu gruplarını oluşturan lehçelerde ise son zamanlarda özne ile yüklem in sayı bakımından uymasına doğru temayül vardır. Meselâ :

a) Gag.: *Düünjüler kutladılar onnarı, verdiler baaşışlari*.-*Uçastniki svad'biy (svadebşiki) pozdravili ih, dali podarki*. (Pokrovskaya, 1978: 31)-*Dügüncüler (dügüne gelenler) onları kutladılar, hediyeleri (ni) verdiler*.

Kar.: *Son aytular ki, biz karahşılar*. – *Potom skajut, çto mıy razboyniki* (Gadjıyeva 1973: 157) – *Sonra derler ki, biz haramiyiz*.

Yak.: *...Bar dün aymana tüstüler*. ... *ves' narod vdrug zavolnovalsya*. *Bütün halk birdenbire heyecanlanıverdiler* (Ubryatova 1962: 107).

Az.: *Men açığıldım ve üçü de sakit olub istediler gedeler...* – *Ya razozlilsya, i vse troye prithli i hoteli uyti...* – *Ben sinirlendim ve üçü de birdenbire sakinleştiler ve gitmek istediler*. (Ubryatova 1962: 8).

Özb.: *Kolhozçiler pahtäni ekdiler, suğardılar vä terdilär*. – *Köylüler pamuk ektiler, suladılar ve topladılar*. (Yaman 2000: 205).

T.T.: *Öğrenciler birer ikişer gelmeye başladılar*.

Kaz.: *Jinalğan jurt yerekşe iltipat bildiristi* (Demeseanova 1974: 17). (*Toplanan (gelen) millet.... memnuniyetlerini dile getirdiler iltifat yağdırdılar*)

b) Bütün Türk lehçelerinde sayı sıfatlarıyla isimler birleştiğinde çokluk eki kullanılmaz. Ama çok nadir olmak üzere, meselâ Türkiye Türkçesinde "*Ali Baba Ve Kırk Haramiler*", "*Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler*", v.s. gibi yabancı dillerden çevrilen eserlerin isimlerinde ve *Yedi Kardeşler* gibi otel isimlerinde görüldüğü gibi, sayı sıfatlarıyla birleşen isimlerin çokluk eki aldığı da görülür. Çeviride eserin orijinaline sadık kalma söz konusu olmakla birlikte, onun dilin tabiatına aykırı düşmemesi gerekir.

NOT: Ayrıca son zamanlarda Türkiye Türkçesinde *patlıcanlar kavruluyorlar, patatesler haşlanıyorlar* örneklerinde olduğu gibi, özellikle basın ve yayın dilinde kullanılmak üzere, cansız isimlerle birleşen fiillerin de çokluk eki aldığı görülmektedir.

4. Türkçede diğer Hint-Avrupa dillerinden farklı olarak isimlerin iyelik eki aldığı bilinmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için aşağıdaki karşılaştırmalı örneklere bakılabilir:

benim kitab-ı-m moya kniga Ø my book Ø
sizin kitab-ı-nız vaşa kniga Ø your book Ø

Ancak, Muharrem Ergin'in, "Genitif grubu" altında inceleyerek "iyelik eki düşmüş iyelik grupları" diye değerlendirdiği: bizim kız, senin ev, benim at, Ahmet dayının oğlan, sizin av köpeği ve J. Nemeth'in (1962: 103) "Son zamanlarda konuşma dilinde iyelik eklerinin düşmeye meyilli olduğunu" belirterek verdiği benim kitap, bizim peder gibi örneklerden de görüldüğü gibi, iyelik eklerinin düşürülerek kullanılması yaygınlaşmaktadır. Artık bu kullanılış sadece konuşma diliyle sınırlı olmayıp yazı diline de geçmiştir. Meselâ, Türkiye Türkçesinde Memduh Şevket Esenal'ın "Hayat Ne Tatlı" eserinde geçen örnekte de iyelik eki düşürülmüştür:

a) **T.T.:** *Birdenbire yanında birini gördü. Kavaf'ın Şükürü Ø... (MŞE)*

Aynı şey Kazak Türkçesi için de geçerlidir. Bütün şahıslar söz konusu olmamakla birlikte 1. çokluk şahıs ve 2. çokluk şahıs iyelik ekleri Kazak Türkçesinde de düşürülerek söylenebilir:

Kaz.: *bizding üy, sizding awıl*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu yapı günlük konuşma diliyle sınırlı kalmayıp edebî dile de geçmiştir. Meselâ, Mağjan Jumabay'ın Türkiye'deki Kurtuluş savaşı için yazdığı "Alıstağı Bawırma" (Uzaktaki Kardeşime) şiirinde bu hususla ilgili şöyle örnekler vardır:

Bawırım! Sen o jaqta, men bu jaqta
Qayğıdan qan jutamız, bizding at Ø -qa
Layıq pa qul bop turuw, kel keteyik
Altayğa ata miras altın taqqa (M.Jum).
(Kardeşim, sen orada, ben burada
Kayğıdan kan yutarız, bizim ad Ø -a (bizim adımıza)
Layık mı, kul olup durmak, gel gidelim
Altay'a atadan miras altın tahta)

Sözü edilen olay için yabancı dillerin etkisi söz konusu olmayabilir. Bu, daha çok iyelik ekinin kendi fonksiyonundan kaynaklanabilir. Bilindiği gibi, Türkçede iyelik ekleri, aynı zamanda iyelik zamirlerinin anlamını da taşır. Bunun içindir ki, “ *benim kitabım*” yerine sadece “*kitabım*” dendiğinde de aynı anlam verilmiş olur. Yukarıdaki örneklerde ise bunun tam tersi görülmektedir. Yani tamlayanda iyelik zamiri kullanıldığı için, tamlananın iyelik eki düşürülmüştür. Özellikle özel isimlerle kurulan isim tamlamalarında ilgi durumu ekinin kullanılmadığı örneklerle tarihi eserlerde de rastlanır. Mesela, “Nehcü’l-Feradis”te (Tezcan Zülfikar 1995: 353-355) geçen örneği inceleyelim:

b) **N.F.:** *Andın song babaları YakubØ kat-ı-nga kirdiler takı aydılar. Ondan sonra babaları (Hz). Yakub’un (Yakub Peygamberin) huzuruna girdiler ve dediler.*

Yusuf peygamberØ hatır-ı hoş boldı. (Hz). Yusuf’un gönlü hoş oldu (memnun oldu). örneklerinde olduğu gibi, *Yakub* ve *Yusuf* tamlayanları özel isim, yani belirli olduğu için, ilgi durumu ekine ihtiyaç duyulmamıştır. *Benim kitap* dediğimizde bu olayın tam tersi olarak *-ım* iyelik ekinin anlamını zaten *benim* iyelik zamiri verdiği için, ayrıca belirtmeye gerek kalmamıştır. Ayrıca son zamanlarda Türkiye Türkçesinde yaygınlaşan;

c) **T.T.:** *Dilimizi korumak, bizlerin görev-i-dir.*

Sizlerin saye-s-i-nde bu günlere geldik örneklerinde olduğu gibi, iyelik eklerinden sonra şahıs eklerinin kullanılmadığı ve dolayısıyla tamlananları sanki üçüncü teklik şahıs iyelik ekini almış isimler gibi kullanıldığı durumlara da rastlamak mümkündür.

5. Türkçe’de sahip olma veya sahip olmamak kavramları iyelik ekleriyle verilir. Türkçe “*Benim bir çocuğum var*” cümlesinin Hint-Avrupa dillerindeki karşılığı “*Ben bir çocuk sahibiyim*” şeklinde olurdu. Nitekim çok nadir olmakla birlikte böyle kullanılışlara da rastlamak mümkündür. Halbuki aşağıdaki örneklerden görüleceği gibi, Türkçenin yapısı tamamen farklıdır:

Ben-i-m bir çocuğum var. U menya est’ rebyonok. I Ø have a child.

Her ne kadar bazen *Benim bir çocuğum var* yerine *Ben Ø bir çocuk sahibiyim*; veya *Benim bir kitabım var* yerine *Bende bir kitap Ø var* şeklinin kullanıldığı görülse de bu, o kadar yaygın değildir ve yabancı etkinin olup olmadığı tartışma konusudur. Bununla birlikte Kazak Türkçesinde *Mening bir ulum bar. (Benim bir oğlum var), Sizding dosıngız bar ma? (Sizin arkadaşınız var mı?)* gibi kullanılışların yanında, özellikle cansız

isimler söz konusu olduğu zaman *Sizde artıq qalam Ø bar ma?* ((*Sizin fazla kaleminiz var mı?*) şeklinde iyelik eklerinin yerine bulunma hâli ekininin kullanıldığı yapılar da yaygındır. Bu, eskiden çok nadir olmakla birlikte var olan yapının Rusçanın etkisinde kullanım sıklığının genişlemesi ile izah edilebilir. Çünkü söz konusu yapının Rusçadaki karşılığı, *U vas est' lişnyaya ruçka Ø ?* (*Sizde fazla kalem Ø var mı? –Fazla kaleminiz var mı?*) örneğinde görüldüğü gibi, bulunma hâli ekiyle yapılır.

6. Türkçe'de yer ve mekân bildiren iç, dış, karşı, yan, ön, v.s. gibi yardımcı isimler başka isimlerle birleştiği zaman iyelik eki alarak isim tamlamalarının tamlanamı olur. Necmettin Hacıeminoğlu (1992: V-VI), “Bazı Avrupa Türkologlarının isme muzaf olan ve çekim eki alan bu gibi kelimeleri kendi dillerine kıyasla edat saymalarının yanlış olduğunu” belirtiyor. Türkçenin bu konudaki diğer dillerden farkı aşağıdaki örneklerden daha iyi anlaşılmalıdır:

çanta-n-in iç-i-n-de v sumke in a case

Ben-i-m yan-ı-m-da vozle menya next to me

6.1. F. S. Safiullina (1999: 977), Tatarcada *yözinde* (Rusça "v litse"), *tertibinde* ("v poryadke"), *noktasınnan* (s toçki zreniya") örneklerinde görüldüğü gibi, birçok yardımcı isimlerin, yabancı dillerden özellikle Rusçadan "kalka" (istinsah) yoluyla girmiş olan yardımcı isimler olduğunu belirtir.

6.2. Türkiye Türkçesinde “yanı, etrafı” anlamına gelen “orası” zamiri yardımcı isim görevinde kullanıldığı zaman diğer “iç, dış, yan, baş...” gibi yardımcı isimlerden farklı olarak *heykelin ora- Ø -da, durağın ora- Ø -da*, v.s. örneklerinde görüldüğü gibi, iyelik ekleri olmaksızın kullanılmaktadır.

7. Türkçe'nin, isim hâl ekleri ve onların görevleri konusundaki diğer dillerden farklı olan özellikleri şöyle sıralanabilir: Türkçede yön bildiren üç hâl vardır; fiiller, belirli bir hâl ekini alan isimleri idare eder {(b) kısmındaki örneklere bakınız)} ; kıyaslama çıkma hâliyle yapılır {(c) kısmındaki örneklerle bakınız)}. Bu konuda Necmettin Hacıeminoğlu ve Rasim Şimşek (Hacıeminoğlu, 1992: V-VI, Şimşek, 1987: 7-8) gibi bilim adamları, Türkçedeki hâl eklerinin diğer dillerdeki mukabilinin edatlar olduğunu belirtmektedirler. Bu, aşağıya alınan örneklerden de görülebilir:

a)	<i>Y.H kitap</i> <i>İ.H. kitab-in</i> <i>Y.H. kitab-ı</i> <i>Yn.H. kitab-a</i> <i>B.H. kitap-ta</i>	<i>Kniga</i> <i>knig-i</i> <i>(v,na) knig-u</i> <i>(k) knige</i> <i>(v, na) knig-e</i>	<i>book</i> <i>(of) the book</i> <i>book</i> <i>(to)the book</i> <i>(in, on) the book</i>
----	---	--	--

	Ç.H. kitap-tan V.H. kitap-la	(iz, s) knig-i (s) knig-oy	(from) the book (with) the book
b)	köpek-ten korkmak okul-a gitmek sınıf-ta bulunmak kitab-ı okumak	boyat'sya sobak-i hodit' v şkol-u nahodit'sya v klass-e çitat' knig-u	to be afraid of a dog to go to school to be in a class-room to read the book Ø

c) Güneş Yerküreden büyüktür.- Solntse bol'she (çem) zemli (zemlya).-
The Sun is bigger (than) the Earth.

Ancak çağdaş Türk lehçelerinde, özellikle eski Sovyetler Birliği sınırında olan Türk boylarının dilinde bu konu ile ilgili, bilhassa fiillerin idare ettiği ismin hâl ekleri konusunda bazı değişiklikler görülmektedir. Meselâ: Kazak Türkçesinde *Doğum gününü kutluyorum* anlamına gelen *Tuğan küning-men quttıqtaymın* örneği, *Tuğan küning-di quttıqtaymın* olması gerekirken Rusça *s* önedatının (*predlog*) karşılığı olan vasıta hâli ekiyle yanlış yapılmaktadır. Rusçanın etkisiyle ortaya çıkan bu çeviri ifadeler diğer lehçelerde de rastlanmaktadır:

Kaz.: *tuğan küning-men (quttıqtaymın) (pozdravlyayu) s dnem rojdeniya (Doğum gününü kutluyorum)*

Özb.: *bäyrämingiz bilän S prazdnikom (bayramını kutluyorum)*

Kırg.: *Jengil paring menen! – S lyegkim parom!- Sihatler olsun! (kelimesi kelimesine: Hafif buharlarınızla!)*

Jengişing menen! – S Pobedoy! – Zaferinizi kutluyorum! (kelimesi kelimesine: Zaferinizle!)

Mayraming menen! – S Prazdnikom! – Bayramınız kutlu olsun! (Bayramınızla!) (Kulmashaev)

Tat.: *Kaytıwgız bilen! – S priyezdom! (Birisi bir yerden döndüğü zaman söylenir). Tugan küning bilen! – S dnyom rojdeniya! - Doğum gününüz kutlu olsun! (Safiullina 1999: 981)*

Kaz.: *siz-di boladı ma? Mojno vas? (Sizi olur mu? Sizinle görüşebilir miyim?)*

Bilindiği gibi, *kutlamak* fiili nesne isteyen fiildir, yani idare ettiği ismin, örneklerde olduğu gibi vasıta hâli değil, yükleme hâli ekini almasını ister. Dolayısıyla ismin vasıta hâli ekini alması, tamamen Rusçadaki kullanılı-

şın karşılığının Türkçeye geçmesinden ileri gelmektedir. İkinci örnekteki *olmak* fiili de yükleme hâli ekini alan ismi değil, yalın hâlindeki ismi ister. Dolayısıyla burada da çeviri söz konusudur. Ve eklerin yanlış kullanıldığı, şu örneklerden kolayca anlaşılabilir:

Sen-i quttıqtaymın (Seni kutluyorum)

Muğalim Ø boladı (Öğretmen olacak)

8. Türkçe'de, diğer dillerdeki karşılığı *verbum finitum*, yani çekimli fiil olan ve şahıs eklerini alan isim fiiller, cümlede fiil veya isim gibi yüklem olabilmektedir. Meselâ, *Önemli olan, (senin) bana güven-me-n-dir* örneğindeki 2. teklik şahıs ekini alan *güvenmendir* isim-fiilinin, diğer dillerdeki karşılığı aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi, isim-fiil değil, çekimli fiildir:

Önemli olan, (senin) bana güven-me-n-dir. Samoye glavnoye- to, çto tıy doveryayеş' mne (tvoye doveriye v otnoşenii ko mne). (It is important that you **trust** me. (The important thing is that you trust me).

Ancak son zamanlarda etkilendikleri Hint-Avrupa dillerinin yapısına uygun olarak bazı Türk lehçelerinde bu tür yapıların, isim-fiil değil, *verbum finitum*, yani çekimli fiille yapıldığı da görülebilmektedir. Meselâ aynı cümlenin Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki muhtemel kullanılışı şu şekilde gösterilebilir:

T.T.: *Önemli olan şu ki, sen bana güveniyorsun.*

Kaz.: *Mangızdısı sol- sen mağan senesing.*

9. Türkçe, bilindiği üzere fiilimsilerle (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) kurulan yapılar açısından çok zengin bir dildir. Bu tür yapıların fiillerinin, diğer dillerdeki aynı yapıli fiillerden farkı, *verbum finitum*, yani çekimli bir fiil değil, çekimsiz olmasıdır. Fiilimsilerle yapılan cümlelerin yardımcı (bağımlı) cümle olup olmadığı, Türkologlar arasında tartışılmalıdır. Bazıları, bunları birleşik cümlelerin yardımcı (bağımlı) unsuru olarak kabul ederken, bazıları da basit cümlenin bir ögesi olarak kabul ederler. V. G. Kondrat'ev ise, bu tür yapılara "Cümlenin genişlemiş ögeleri" adını vererek sebebini şöyle açıklıyor:

Bu terim, aynı yapının Hint-Avrupa dillerindeki yardımcı cümlelerden farklı olduğunu vurgulama imkânını sağlar;

Türkolojide çoğunluk tarafından kabul edilen bir terimdir. (Kondrat'ev 1981: 161-162)

Aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi, Türkçe fiilimsilerin diğer dillerdeki karşılıkları, çekimli fiillerdir:

a) *Onun okula gidememesi beni çok üzdü. Menya ogorçilo to, çto on(a) ne mojet hodit' v şkolu. It made me upset that he (she) could not go to the school.*

b) *Gelen adam, babamdır. Çelovek, kotoriy idyot (iduşşiy), moy otets. The man who is coming is my father.*

c) *Ben okula gelirken yağmur yağıyordu. Şyol dojd', kogda ya şyol (şla) v şkolu. It was raining when I was coming to school.*

Türkçenin yardımcı unsur + asıl unsur yapısına ve yardımcı unsurun çekim ekleri (zaman, şahıs ekleri) olmaksızın kullanılmasının aksine, yabancı dillerin tesiri altında kalarak gittikçe artmakta olan unsurların başında çoğu lehçelerde kullanılan ki'li birleşik cümlelerle; bazı lehçelerde de örneklerine rastladığımız *ani (ki, ne), nije (nasıl), nende (nerede), kaysı (hangi), sol (şu), sonday (o kadar),...* gibi zamirlerin bağlaç gibi kullanıldığı cümle türleri gelmektedir. Yukarıda 2. maddede üzerinde uzun uzadıya durulduğu ve çok sayıda örnek verildiği için, burada tekrarlamak istemiyoruz. Yalnız, Hint-Avrupa dillerinin yapısına yaklaşmakta olan bu tür cümlelerin gittikçe yaygınlaşması, Türkçenin en önemli özelliklerinin başında gelen fiilimsilerin görevlerinin sınırlanmasına ve kullanımlarının azalmasına yol açtığını söylemek gerekir.

10. Türkçe'de birleşik cümlenin unsurları, başka dillerdeki aynı yapılarından farklı olarak bağlaçsız birleşebilme kabiliyetine sahiptir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi Türkçede bağlaçsız yapılan yapıların diğer Rusça ve İngilizcede bağlaçsız kurulmasının gramer hatasına yol açacağı bir gerçektir. Dolayısıyla diğer dillerde bu tür birleşik cümlelerde bağlaçların olması şarttır:

a) *Ben okula gelirken Ø / yağmur yağıyordu. Şyol dojd', kogda ya (şyo, şla) v şkolu. – It was raining when I was coming to school.*

b) *Bekledim, Ø / gelmedi. Jdal(a), (no) ne prişyol(prişla). I waited but he (she) did not come.*

Cümlelerin yardımcı ve asıl unsurlarının birbirlerine herhangi bir bağlaç almadan bağlanmasının kökü çok eskilere dayanmaktadır. N. Z. Gadjiyeva, bu tür yapıların aslında başlangıçta iki ayrı basit cümle olan birimlerin herhangi bir değişikliğe uğramadan sadece yanyana gelerek birleşmesinden önce sıralı cümle, daha sonra da bağımlı cümleler olarak gelişmesinden meydana geldiğini ve bu gelişme süreci içerisinde de “tamlayan + tamlanan” yapısından dolayı yardımcı olan unsurun çekimli fiil olma kabiliyetini yitirerek fiilimsilere dönüştüğünü; aşağıda verdiği örneklerden de görüleceği gibi, Türkçe fiillerin özünde isim olduğu için bunun çok kolay gerçekleştiğini söylüyor (Gadjiyeva 1973: 207, 237, 335-396):

Başk.: **Min üylengen yıl** bik küngilli ini. (God, v kotorom ya jenilsya bıyl oçen’ vesyolyı) (Gadjiyeva 1973: 213) (**Benim evlendiğim yıl**, çok güzel bir yıl idi).

Tat.: Ul da **Dimka eytkenni** rasladı. (İ on podtverdil to, çto skazal Dimka). (Gadjiyeva 1973: 213) (O da, Dimka’nın söylediklerini doğruladı).

Hak.: Passajirler **anınğ püün giderin** kişeoğ pilgenner. (Gadjiyeva 1973: 231) (Passajirny znalı to, çto on uyezjayet segodnya, eşyo vçera). (Yolcular, onun gideceğini dünden (bile) biliyorlardı).

Kum.: **Uruşbat alganı** belgili. (İzvestno, çto on bral vzyatki). (Gadjiyeva 1973: 231) (Rüşvet aldığı belliydi).

Kaz.: **Jekiştinğ öte şarşağandığı** onıng türinen bilinip tur. (To, çto Jakeş sil’no ustal, bilo zametno po yego litsu). (Gadjiyeva 1973: 231) (Jakeş’in çok yorulduğu (onun) yüzünden belliydi).

N. Z. Gadjiyeva, diğer taraftan da başlangıçta Türkçenin bu tür cümleleri bağlamak için bağlaçlara ihtiyaç duymadığını; dilin yapı belirtileri ve fiillerin morfolojik şekillerinin çok kolayca bağlaçların yerini tuttuğunu; fakat daha sonra fiilimsilerin yetersiz kaldığı ve zıtlık, netlik anlamının gelişmesinin bağlaçların da ortaya çıkmasına yol açtığını; bunun Türkçenin *ki, da* gibi çok zengin pekiştirici edatlarının sayesinde gerçekleştiğini ve hatta daha sonra bununla da kalmayıp hem edatlarla hem de fiilin şekilleriyle yapılan **gibridleşmeye** doğru gidildiğini; burada yabancı dillerin etkisinden daha çok dilin kendi zemininin hazırladığı şartların çok büyük bir önem taşıdığını da dile getirir. Ayrıca birleşik cümlelerin gelişmesiyle ilgili Rus bilim adamı Y. A. Sprinçak’ın (Oçerk Russkogo

istoriçeskogo sintaksisa, II, Kiyev, 1964, s.7) şu görüşlerini ilave eder: “Birleşik cümlelerin tarihî gelişmesi şu varsayıma dayanıyor: Önce birbirlerine bağlı olmayan sadece basit cümleler, daha sonra yüklemeleri her bakımdan birbirlerine eşit olan sıralı bağlı cümleler ve bunun neticesinde de daha sonra bağlı cümleler meydana gelmiştir.” Gadjiyeva, bu görüşleri destekleyecek şu örnekleri sunuyor:

N. Z. Gadjiyeva: **Az.:** 1. *Gözledim, / Ø gelmedi, / Ø ahtardım, / Ø tapılmadı. (Bekledim, (ama) gelmedi; aradım, (ama) bulunmadı).* (1973: 208)

2. *Bir ata dogguz oğlu besler, Ø dogguz oğlu bir atanı besleye bilmez. (1973: 335) (Bir ata dokuz oğlu besler, (ama) dokuz oğul bir atayı besleyemez).*

3. *Arvad var, Ø ev tiker, arvad var, / Ø ev yihar. (Kadın var, ev diker; kadın var, ev yıkar. / Ev yapan kadın var, ev yıkan kadın var)* (1973: 209)

Tat.: 1. *Üzing bilesin, / Ø at kibik eşledim min. (Kendin de biliyorsun (ki) at gibi çalıştım. / At gibi çalıştığımı kendin de biliyorsun)* (1973: 209)

2. *Karangı tüşti, / Ø ut kabızdılar. (Karanlık çöktü(ğü için), ateş yaktılar) veya (Karanlık çöktü, (onun için) ateş ayktılar)* (1973: 210)

Horezm.(XIV.y.y) : Körermen/ Ø bir yerli kökli arasında bir uluğ taht kurulmuş. (Görüyorum (ki)yerle gök arasında bir büyük taht kurulmuş./ yerle gök arasında bir büyük tahtın kurulduğunu görüyorum). (1973: 209)

Orta Asya Tefs. (XII.-XIII.y.y) : Bir tün berdi/ Ø ming aydin yigrek turur. (Bir gece verdi, bin geceden daha yeğdir. / Bin geceden daha hayırlı olan bir gece verdi), (1973: 210)

Kaz.: *Qunanbay bul jerine dawlasqan joq, / Ø tüsindi. (Qunanbay burasını tartışmadı, (çünkü) anladı.* (1973: 209)

Ayrıca bu konuda Kazak bilim adamı T. Kordabayev (1964: 61, 87, 150) ise, birleşik cümlede yer alan unsurları birbirine bağlamanın en verimli yollarından birinin, yardımcı unsur yüklemine çekim ekleri almadan kullanılması olduğunu; Kazak Türkçesinde başka dillerde olduğu gibi iki basit cümleyi birbirlerine bağlayan bağlaçların olmadığını; ağlaçların görevini a) zarf-fiiller; b) sıfat-fiiller; c) şart kipi eki; d) diğer fiil şekillerinin üstlendiğini; XV. ve XVI. yüzyıllarda bağlaçların sayıca çok olmak-

la birlikte, Türkçeye Arapça, Farsça gibi başka dillerden geçtiğini ileri sürer. Ayrıca “Cemiat-üt-Tevarih”te çok rastlanan bağlaçsız birleşik cümlelerin, ayrı ayrı basit cümlelerin mana yakınlığından dolayı birleşmesinden birleşik cümlelerin ilk türlerinin meydana geldiği düşüncesini doğruladığını da belirterek şu aşağıdaki örnekleri vermektedir:

1. *Adal engbek elge jetkizer, / Ø aram qulıq elden ketkizer. (Helal iş halka yaklaştırır; haram iş veya kurnazlık (ise) halktan uzaklaştırır).*

2. *Urıs ırıstı qaşırar, / Ø intımaq halıqtı asırar. (Kavga, bereketi uzaklaştırır, ittifak, birlik (ise) halkı besler (geliştirir))*

3. *Köz qorqaq, / Ø qol batır. (Göz korkak, el (kol)(ise) cesurdur). (1964: 224)*

4. *Ekseng orasing, / Ø berseng alasing. (Eksen, biçersin; versen alırsın).*

5. *Eki qarğa talassa, / Ø bir quzğınğa jem tüsedı. İki karga dövüşürse kuzguna (kartala) yem olur. (1964: 333-338) (Atasözleri)*

Mecdut Mansuroğlu, başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini Türkçenin, zengin isim-fiilleri ve zarf-fiilleri ile, yani çekimli fiil (verbum finitum) veya bildirici (predicatum) sayılamayacak unsurlarla karşıladığını; ancak yabancı dillerle kültür alış-verişine girdiği zamandan , yani Uygur devresinden itibaren birinci derecede dinî metinlerde aslına uygunluk isteği ile çeşitli yardımcı cümleler ve bunları baş cümleye bağlayan edatların girdiğini; bundan Türkçenin aslında bağlama edatı tanımayan bir dil olduğunu anlamak gerektiğini ifade eder.

Necmettin Hacıeminoğlu (1992: 112), Türkçede bağlama edatlarının teşekkülünün, Karahanlı devresinden itibaren kendini belli ettiğini; Eski Türkçede olmadığı halde, sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkânları ile teşekkül etmesi hadisesinin, gramerciler tarafından yabancı dillerin tesiri ile, hususiyle Arapça ve Farsça'nın tesiri ile izah edildiğini (J. Deny, *Structure de Lanque Turque*, Paris, 1950, s.17-51); Batı Türkçesindeki bağlama edatlarının büyük bir kısmının yabancı asıllı oluşunun, bahis konusu kanaati destekler mahiyette olduğunu; ancak diğer büyük bir kısmının da, Türkçenin kendi bünyesinden çıktığını; bazı isimler, fiil şekilleri, hatta kelime gruplarının kalıplaşarak “edatlaştığını”; onun için bağlama edatlarının teşekkülünü sadece yabancı dillerin tesiri ile izah etme-

nin doğru olmadığını; bunda geniş ölçüde Türkçenin gelişmiş ve işlenmiş bir dil olmasının da rolü olduğunu (*anadak kim—anda ok (öyle, öyle ki)*, v.s. söyleyerek farklı bir görüş ortaya koyar.

İbrahim Öküzcü (1989), tek tek kurulmuş basit cümlelerden, bağlama edatlarıyla yapılmış birleşik cümlelere geçişin, insan düşüncesinin gelişmesine ve dilin işlenmesine de dayandığını belirtmektedir.

N. H. Demesinova (1974), bağlaçsız birleşik cümlelerin en kadim ve en temel yapı olduğunu, onların basit cümlelerin birleşmesiyle meydana geldiğini, günümüzde ise eşitlik, sebep, sonuç, zıtlık anlamını veren birleşik yapılarla bağlaçların yaygınlaştığını, bunun özellikle edebî türler ve ilmî ve basın türlerinin gelişmesiyle özellikle Sovyet döneminde hız kazandığını, bunda ayrıca Rusçadan yapılan çevrilerin de büyük payının olduğunu belirtiyor.

N. Z. Gadjiyeva başta olmak üzere bazı bilim adamlarının savunduğu gibi, ister dilin kendi şartları içinde meydana gelsin; ya da Kordabayev gibi bazı bilim adamlarının savunduğu gibi, ister Arapça, Farsça gibi dillerin etkisinden meydana gelsin, kökü çok eskilere dayanan ve gittikçe fiilimsilerin görevini sınırlamakta olan bağlaçlı birleşik cümleler günümüzde artık yaygınlaşmaktadır. 9. maddede de belirtildiği gibi, bağlaçlı kullanımlar artık o derece ilerlemiştir ki, bazı lehçelerde dilin yapısını Hint-Avrupa dillerinin yapısına yaklaştıracak kadar etkilemektedir.

11. Türkçede edatlar isimlerden sonra gelir. (Şimşek 1987: 7-8) Necmettin Hacıeminoğlu, “Avrupalı Türkologların kendi dillerinin hususiyetine kıyasla Türkçedeki çekim edatlarına postposition, sona gelen edat adını vermelerini”, doğru bulmuyor. Çünkü, “Türkçede bir “öne gelen edat veya ek” olmadığına, bütün ek ve edatların tabii olarak sona geldiğine göre, bunlar için “son çekim edatı” tabirini kullanmak da hatalıdır. Bu ister istemez, bir de “ön çekim edatı”nın mevcut olduğunu zannettirmektedir”, diyor. (Hacıeminoğlu 1992: 1) Türkçede birleştiği kelimelerden sonra gelen edatlar, diğer dillerde ön edatlar şeklinde birleştiği kelimelerden önce gelir. Meselâ:

dersten sonra posle uroka after the lesson

Edatlar, kendisinden önce gelen isimlerin belirli bir isim hâl ekini almasını ister. Meselâ: *-den sonra/önce/evvel; -a kadar/değin; - Ø kadar/gibi*, v.s. örneklerinde görüldüğü gibi, *sonra* edatı, çıkma hâli eki; *kadar (değin)* edatı, yönelme hâli eki; *gibi/kadar* edatları ise, 3. çokluk şahıs şahıs zamiri hariç diğer şahıs zamirleriyle kullanıldığında ilgi hâli ekiyle; isimlere geldiği zaman da ismin yalın hâliyle kullanılır. Türkiye Türkçesinde *gibi* edatının bir yerde (Türkiye Türkçesindeki bütün eserler taranmadığı için tek bir yerde ifadesi kullanılıyor). Türkçenin genel yapısına aykırı olarak çıkma hâli ekiyle kullanıldığı görülmektedir:

T.T.: *Emin Bey hep beraber geçtikleri tecrübenin ardın-dan gibi İhsan'a tebessüm etti. (AHT)*

12. Üç ögeli tamlayanla kurulan yapı, Türkçenin sentaks özelliklerinden biridir. Meselâ:

Türkm.: İndi sen **mening başlıklık edyen kolhozımın** agronomı. (Teper'tiy agronom **kolhoza, kotorım ya rukovoju**) (Artık sen (benim) başkanlığını yaptığım köyün tarım uzmanısın). (Now you are the agronomist of the village which I lead).

Mening (1.ty) başlıklık edyen (2.ty) kolhozımın (3.ty) agronomı (tn)

Agronom (Tn) kolhoza (1.Ty), kotorım ya rukovoju (2.Ty)

The agronomist (Tn) of the village (1.Ty) which I lead (2.Ty)

Örneğinde görüldüğü gibi, Türkçedeki bu üç ögeli tamlayandan oluşan yapı, diğer dillere çevrildiğinde yardımcı cümlelerle karşılanmaktadır.

Ancak bu tür yapıların genellikle Türkçenin kurallarına uyduğu, ama nadir olarak yabancı dillerin etkisinde kalarak yapı ve kuruluşça o dillerdeki yapılara benzediği görülmektedir:

Gag.: *Etişiyırs o evâ, nüüdü benim ikinci kardaşım yaşıyer.* (Pokrovskaya 1978: 75) (*Doydyom do doma, gde moy vtoroy brat jivyot*) (*Varırız o eve ki, nerede benim ikinci kardaşım oturuyor. Benim (1.Ty) ikinci kardaşımın (2.Ty) oturduğu (3.Ty) eve (Tn) varırız.*)

Yukarıda verdiğimiz örnekte Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, cümle birleşik cümleye dönüşerek her cümlenin yüklemli çekim ekleri almaktadır. Oysa Türkçede yardımcı cümlenin yüklemli çekim ekleri almaz, fiilimsi eklerinden birini alır.

13. Yüklemin, cümlenin sonunda, özellikle vurgulanmak istenen kavramı taşıyan öğelerin ise yükleme yakın bulunması, Türkçenin en başta gelen özelliklerinden biridir. Dolayısıyla Türkçenin yapısı, *Özne + Yüklem + Tümleç* yapılı Hint-Avrupa dilleri ve *Yüklem + Özne + Tümleç* yapılı Arapça'ya mukabil *Özne + Tümleç + Yüklem* şeklindedir. Meselâ:

T.: *Öğrenci kitap okuyor.* Ö + T+ Y

Arap.: *Yağra'u ettalibu kitaben.* Y + Ö + T

Rus.: *Studen çitayet knigu.* Ö + Y + T

İng.: *The student is reading the book.* Ö + Y + T

Burada Türkçenin bu ana kuralına dayanan diğer cümle öğelerinin, dolayısıyla cümledeki kelimelerin sırasıyla ilgili diğer Türkologlardan bazılarının görüşlerine de değinmek istiyoruz:

1. N. A. Baskakov, "Cümle unsurlarının standart sıralanışında yüklem her zaman sonda, öznenin yüklemden önce, tümlecin tümlenenden; tamlayanın tamlanandan; zarfların, özellikle yer ve zaman zarflarının günümüzdeki Türk lehçelerinin cümle yapısında genel olarak asıl cümle unsurlarından önce geldiğini" belirtir. (1956: 91)

2. Tahsin Banguoğlu, tam yapılıklı basit fiil cümlesinde beş üye olduğunu ve bunların doğrudan sırasının (ordre direct):

Kimse + Zarflama + İsimleme + Nensne + Yüklem

Turgut + yarın + şehirden + tüfek + getirecek, şeklinde; tam yapılıklı bir isim cümlesinde dört üye olduğunu ve bunların da doğrudan sırasının:

Kimse + Zarflama + İsimleme + Yüklem

Hava + bugün + Ankara'da + karlıymış, şeklinde olduğunu gösterir. (1995: 532, 535)

Not: Burada isim cümlesinden söz açılmışken, Türkiye Türkçesinde "*borçlu + ek fiil eki*" yüklemeyle kurulan cümlelerde isim cümlesine mahsus olmayan nesnenin de bulunduğu görüldüğü belirtilmelidir. Rasim Şimşek, bu tür nesneli isim cümlelerine "çok özel kuruluşlu bir tümce" diyor. (Şimşek, 1987: 132) Ayrıca, bu konuda . P. İ. Kuznetsov'un (1972: 96-97) da makalesi vardır. Meselâ:

Başarılarımızı öğretmenlerimize borçluyuz. Mı obyazanıy svoim uçitelyam za naşi uspehi. We owe our success to our teachers.

Emin Özdemir, şöyle bir şema sunar:

Etken kalıplar:

Özne + Yüklem

Özne + Nesne + Yüklem

Özne + Dol. Nesne + Yüklem

Özne + Nesne + Dol.Nesne + Yüklem

Edilgen kalıplar:

Yüklem

Nesne + Yüklem

Dol. Nesne + yüklem

Nesne + Dol. Nesne + Yüklem (1967: 118-121)

4. M. Balakayev, T. Sayrambayev, Kazak Türkçesinde cümledeki kelimelerin yer alma düzeni veya sıralanmasınının 1) cümledeki bazı cümle unsurlarının yerlerinin sabit; 2) bazılarının da kaygan olmak üzere, aslında iki türlü olduğunu; yerleri sabit olanların, genellikle herhangi bir ek almadan birleşen cümle unsurları, yerleri kaygan cümle unsurlarının ise, şahıs, zaman, isim durum ve iyelik eklerinin yardımıyla birleşen unsurlar olduğunu belirtirler. Örnek verdikleri *Joldasımız ekewmiz künde... qalıng ağaç kölengkesinde jatatınbız.* (S. Erubayev) (*Arkadaşım ikimiz (Arkadaşım ile ben) her gün... ağaç gölgesinde uzanır yatarız*). cümlesindeki *qalıng (kalın)* kelimesinin yerinin sabit; *Künde (her gün)* ve *ağaçting kölengkesinde (ağacın gölgesinde)* zarfları ve yer tamlayıcılarının yerlerinin ise değişebildiğini ileri sürerek, cümledeki unsurların yeri veya sırasını, öznenin 1) normal ve 2) değiştirildiği zamanki yerine bağlı olarak şöyle bir şemayla gösterirler:

Normal olan yapı:

Ö + Ty + N + Z + Y

Ö + Z + Ty + T + Y

Ty + Ö + Z (T) + Y

Ty + Ö + T (Z) + Y

T + Ty + Ö + Y

Unsurların yeri değiştiğinde:

T + Z + Ö + Y

T + Ö + Z + Y

Z + Ö + T + Y

Z + T + Ty + Ö + Y (1997: 201, 206)

Günümüzde akraba olmayan dillerin yoğun etkisinde kalan Gagauzca, Karayca gibi bazı Türk lehçelerinde daha çok; diğer lehçelerde daha az (çoğunlukla birleşik cümlelerde) olmak üzere cümledeki öğelerin sıralanışı Türkçenin özelliğini belirleyen Ö + T + Y şeklinde değil, Hint-Avrupa dillerine mahsus Ö + Y + T şeklindedir. Bu, yukarıda 2. maddede

de anlattığımız birleşik cümleler için olduğu gibi, basit cümleler için de söz konusudur. Meselâ:

Gag.: 1. *Bu evdä gidärdi düün. – V etom dome proishodila svad'ba. .(Pokr., 1978, s. 54)- Bu evde vardı düğün (Bu evde düğün vardı).*

2. **Koşarmış** öküzleri çojuk, **gidermiş** kıra. (**Zapryagal** volov paren', **yehal** v pole) (Pokrovskaya 1978: 54) (*Koşarmış çocuk öküzleri, gidermiş kıra. / Çocuk öküzleri koşarmış, kıra gidermiş).*

3. **Erbir insanın var gendi adetleri.** (*U kajdıgo naroda yest' svoi obıçayı*) (Pokrovskaya 1978: 54) (*Her milletin var kendi adetleri./Her milletin kendi adetleri vardır).*

Kar.: *Son aytular ki, biz karahşılar.* (Gadjiyeva 1973: 1579) (*Potom skajut, çto mıy razboyniki.*) (*Sonra derler ki, biz haramiyiz. / Sonra bize harami derler).*

Az.: 1. *Men dedim eşidesen, demedim öyrenesen.* (Ubryatova(Gadjiyeva), 1962: 10) (*Ya skazal, çto uslyşış', a ne skazal, çto nauçış'sya*) (*Ben dedim işitesin, demedim öğrenesin. / Ben işiteceksin dedim, öğreneceksin demedim).*

2. **Aldım** gelemi ki, name yazım. (*Ya vzyal pero, çrobı napisat' pis'mo*) (Gadjiyeva 1973: 357) (*Aldım kalem ki mektup yazayım. /Mektup yazayım diye kalem aldım).*

Not: Bazı lehçelerde zarfların yüklemden önce değil, sonra gelmesi yaygındır. Meselâ:

Özb.: *Cude yaman qilyäpsän-dä, ortağ,- dedi Qumri käsälhanä yanidä sovuqına hayrläşä turib. Çok kötü bir iş yapıyorsun, arkadaş, dedi Kumri hastahanenin yanında soğuk bir şekilde vedalaşırken.* (Yaman 2000: 23-24)

Kaz.: *-İyä, Orınbay, mal-jan aman ba? –dedi Aqan at üstinen. (Evet, Orunbay, nasılsın? Dedi Akan at üstünden./ Akan at üstünden, “Nasılsın, Orunbay?” dedi).*

- Peyilinizgizge rahmet, -dedi Aqan öngi kürengitip. (Bökeyev, 1994: 99)(- İyiniyetin için teşekkür ederim, dedi Akan benzi solarak./ Akan benzi solarak “İyi niyetin için teşekkür ederim” dedi).

Not: F. S. SAFİULLİNA (1999: 983), yazar sözünün böyle direk anlamından sonra gelmesinin Tatarca için de söz konusu olduğunu belirtir.

14. Bağlaçlar. Diğer dillerle temasta bulunmasının neticesinde Türkçeye çok sayıda bağlacın girdiği bir gerçektir. Fiilimsilerin görevleri zayıfladığı için hem bağlaçlar hem de fiilimsiler kullanılmaya başlamış; çekim

edatlarının görevlerini üstlenen bazı bağlaçların yabancı, özellikle Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, yapının sonunda değil, başta yer alması yaygınlaşmıştır. Çekim edatlarının görevlerini üstlenen yabancı kökenli edatların başında (*madem(ki)*, *meğer(ki)*, *çünkü* v.s.) cümle başı edatları (bağlaçları) gelmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için çağdaş Türk lehçelerinden örnekler getirelim:

a) Özb.: *Modomki haloyiq kolga toaş oalibdir, oning konglide dardi boardır. (Poskol'ku narod vzyal v ruki kamen', to i na duşe u nego tyajelo).* (Gadjiyeva 1973: 360) (*Mademki halk eline taş almıştır, gönlünde dert var (demektir) (Halk gönlünde dert olduğu için eline taş almıştır).*

Alt.: *Men şkoldo bolbodım, nening uçun deze, bajım oorıdı. (Ya ne bıyl v şkole, tak kak u menya bolela golova)* (Gadjiyeva 1973: 311) (*Ben okulda yoktum (okula gitmedim), çünkü başım ağrıdı. (için). (Başım ağrıdığı için okula gitmedim).*

Kum.: *Agam getip bolmadı, nege tügöl, men tünegün azrudum. (Moy starşiy brat ne smog uyehat', potomu çto ya vçera bolev)* (Gadjiyeva, 1973: 361) (*Ağabeyim gidemedi, çünkü ben dün hastalandım (için) (Ben hastalandığım için ağabeyim gidemedi).*

Tat.: *Ras (Rus). : Ras ul singa uşıy, tiktirirge kirek. (Raz tebe nnavitsya, nujno şşit)* (Gadjiyeva 1973: 362) (*Madem hoşuna gidiyor, çabuk diktirmeliyiz. /Hoşuna gidiyorsa diktirmeliyiz).*

Gag.: *1. Onnarda kızlarlan çojuklar biribirine la aterlar, sansın azarlaşerlar... (U nih devuşki s parnyami peregovorivayurtsya, slovno rugayutsya.).* (Gadjiyeva 1973: 363) (*Onlarda kızlarla oğlanlar konuşuyorlar, sanki kavga ediyorlar.). Onlarda kızlarla oğlanlar kavga ediyorlarmış gibi konuşuyorlar(dı)*

2. Oyneer o da- tıpkı bobası oyneer. (A on igrayet, slovno igrayet ego otets) (Gadjiyeva, 1973: 364) (*O da oynuyor, tıpkı babası. (gibi) (O da tıpkı babası gibi oynuyor).*

T.T.: *Vişne yalnız reçel ve şuruba yarar, halbuki reçel ve şurubu da güzel olmaz. (Hacıeminoğlu 1992: 154) (Reçel ve şurubunun güzel olmamasına rağmen vişne, yalnız reçel ve şuruba yarar).*

b) Türkçe asıllı olmayan *hem...hem*, *ya...ya*, v.s. gibi çift bağlama edatları Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, bağladıkları unsurlardan sonra değil, önce gelir. Meselâ:

T.T.: *Değil yazmağa, okumağa bile iktidarı yoktur.* (Hacıeminoğlu 1992: 240)
Ne to çto pisat', On daje ne v sostoyanii çitat'.

He can not only to write but also read.

Robert H. Meskill şu örnekleri veriyor:

Ya bunu bileceksin ya bu diyardan gideceksin. (**Either you must guess this or leave**) (Meskill, 31)

Kah burada kah kapının arkasında. (*What's sometimes here and sometimes behind the door?*) (Meskill 31)

15. Türkçe, yardımcı fiiller açısından da çok zengin bir dildir. *Yapmak, etmek, eylemek, kılmak, olmak, bilmek, görmek* bunlardan ancak birkaçıdır. Yardımcı fiillerin isimlerle birleşerek fiil grupları oluşturdukları bellidir. Ancak son zamanlarda Türkiye Türkçesinde İngilizcedeki *make, take, do* fiillerinin etkisinde oluşan ve diğer yardımcı fiillerin kullanımını ve fiil yapım eklerinin fonksiyonunu kısıtlayan *yapmak* ve *almak* yardımcı fiilli yapılar çoğalmaktadır:

T. T.: *banyo yapmak/duş almak* (yıkanmak); *konuşma yapmak* (konuşmak); *çay yapmak* (çay demlemek); *kahvaltı yapmak* (kahvaltı etmek); *yemek yapmak* (yemek pişirmek); *çay almak* (çay içmek)

Kaz.: T. S. İsayev'in (1973: 152) belirttiği gibi, Kazak Türkçesinde *jaman dedi* (jamandadı) (kötü dedi: kötüledi); *enggime qıldı* (enggimeledi) (bahsetti); *qabil aldı* (qabıldadı) (kabul etti) fiil gruplarında da Rusçanın etkisi görülmektedir.

16. Kim...o; ne...o; Ne zaman... o zaman; nerede... orada (7), v.s. gibi soru zamirleri ve işaret zamirlerinden oluşan çift bağlaçların aslında Türkçeye mahsus olup olmadığı tartışılmakla birlikte dilimizin genel yapısını zedelemeyecek şekilde kullanıldığı da görülür. Çoğunluk itibarıyla birleşik cümle şeklinde rastlanan bu tür yapıların yardımcı unsurunun yüklemi şart kipi ekiyle kullanıldığında Türkçenin yapısına uygun sayılır. Meselâ:

Kar.: *Kuş uyasında ne körse, anı örenir.* (Atasözü) (*Kuş yuvasında ne görse, onu öğrenir*).

Kaz.: *Uyada ne körseng, uşqanda sonı ilersing.* (Atasözü) (*Yuvada ne görse, uçtuğun zaman da onu alırsın*)

T.T.: *Ne ekersen onu biçersin.*

Kkalp.: *Ne gurlum okusan, sol gurlum bilimin hem sanan artadı. (Naskol'ko pouçilsya, nastol'ko u tebya znaniy i mudrosti pribavilos')* (Gadjiyeva 1973: 361) (*Ne kadar çok okusan, o kadar bilimin artar ve şuurun (ufkun) açılır*).

Ancak günümüzde *kim...o; ne...o; ne zaman... o zaman; nerede... orada*;v.s. gibi soru zamirleri ve işaret zamirlerinden oluşan çift bağlaçlar sık sık kullanılmaktadır. Kazak bilim adamlarından K. ESENOV (1982: 23) bu tür yapıli cümlelerin kullanımın sıklığının Rusçanın etkisiyle genişlediğini belirtir. Eskiden çok az olmakla birlikte var olan ve daha sonra yabancı tesirlerden dolayı kullanım alanı genişleyen söz konusu yapıların bugünkü kullanışlarındaki değışiklik, birinci unsurun yüklemine eskiden olduğu gibi, şart kipi ekiyle değil, Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, artık çekimli fiille yapılmaya doğru temayül göstermesinden ibarettir.

Kırg.: *Alar kanday keldi, oşondoy biz jönöbüz kerek. (Kak tol'ko oni pridut, tak i mıy otpravimsya).* (Gadjiyeva 1973: 353) (Onlar **nasil** geldi, **öyle** biz gitmemiz gerek/ Onlar gel-**ince** /gel-**ir** gel-**mez**, Ø gitmeliyiz /gitmemiz gerek).

Bu, artık dilimize o kadar yerleşmiş ki, kısa ve ahenkli olması açısından elverişli olduğu için, atasözlerimizde bile yer almaktadır. Meselâ:

Kar.: *Neni bilmez, ani süvmez. (Çego ne znayut, togo i ne lyubyat)* (Polk).

Çuv.: *şip qaştan şingşe, untan tatalat', teşşe. (Nitka rvyotsya na tonkom meste)* (Gadjiyeva, 1973: 354) (*İp nerede ince, orada kopar*).

Tat.: *Ne ki tilden çıktı, ul başka kiler. (Ne dilden çıkar, o başa gelir)* (Gadjiyeva 1973: 361)

Oysa aynı örnekler, Türkçenin zengin fiilimsileriyle ve Türkçenin yapısına uygun *Birlik olan yerde dirlik var. İnsan bilmediğini sevmey. İp, ince yerinden kopar. Dilden çıkan, başa gelir* şeklinde daha kısa ve öz bir biçimde yeniden yapılabilirdi. Nitekim bu özlü sözlerin ilk şekillerinin böyle olması kuvvetle muhtemeldir. Kısaltılmış şekiller ise, sık kullanımdan doğmuş olsa gerekir.

17. Türkçede gereklilik kipi, bilindiği üzere, bazı Türk lehçelerinde olduğu gibi ya *-malı/-meli* ekiyle yahut hemen hemen bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi fiil kökü + mastar eki + iyelik eki ve *lâzım/gerek* kelimelerinin birleşmesiyle ifade edilir. Türkiye Türkçesindeki *Bu kitabı oku-malı-y-ım* veya *Benim bu kitabı oku-ma-m gerek/lâzım* örneğinin

Kazak Türkçesindeki karşılığı, *Men(ing) bul kitaptı oqu-w-ım kerek* şeklinde tek yolla, yani ikinci birleşme yoluyla ifade edilir. Çünkü Kazak Türkçesinde *-malı/-meli* gereklilik eki yoktur. Ancak söz konusu yapının yanında *Mağan bul kitaptı oquw kerek (Bana bu kitabı okumak gerek)* şeklinde Rusçanın etkisiyle meydana geldiği düşünülen yapının da yaygın olarak kullanıldığı bir gerçektir. Söz konusu yapının Rusçadaki karşılığı, *Mne neobhodimo/nujno/nado čitat' etu knigu (Bana lâzım okumak bu kitabı – Bu kitabı okumam lâzım)* şeklinde Kazakça örneğin ikinci varyantında olduğu gibi, şahıs zamirinin iyelik zamiriyle veya ilgi hâli eki almasıyla değil, yaklaşma hâli eki almasıyla; mastarın ise iyelik eki almasıyla değil, eksiz kullanılmasıyla ifade edilmektedir. Ayrıca bu yapının *Men, jaw tas-talqan bolıp jengilgenşe, ilgeri qaray ayangday beruge tiyistimin* (Esenov 1982: 118) örneğinde görüldüğü gibi, yine yaklaşma hâlli yapıyla şekli de vardır. Bu sefer yaklaşma hâli eki, *men* zamirine değil, *berüw* mastarına gelmektedir. Gereklilik kipinin yaklaşma hâlli yapısı, Rusçanın etkisi görülen diğer Türk lehçeleri için de geçerlidir.

18. Kalıplaşmış ifadeler. İngilizce *I am afraid ..., I hope (that)..., I am sure (that)..., I believe (that)...* yapılarının çevrisi olan Türkçenin yapısına aykırı *Korkarım ki..., ümit ediyorum ki..., eminim ki..., inanyorum ki...* kalıplaşmış ifadeleri özellikle Türkiye Türkçesinde yaygınlaşmaktadır.

T. T.: Umarım ki, herkes barış ve huzur içinde yaşarlar. (23 Nisan, Çocuk bayramı şenliğiyle ilgili televizyon programı)

Kazak Türkçesinde *Bastıq osı jerde me?(Başkan buradalar mı?)* veya *Bastıq öz ornında ma?(Başkan yerindeler mi?)* şeklinde olması gereken kalıp ifadelerin, Rusça *Naçal'nik u sebya* örneğindeki gibi *u sebya (kendisinde)* kalıbının olduğu gibi alınması suretiye *Bastıq özinde me? (Başkan kendisinde mi?)* olarak kullanılmaktadır. Söz konusu mesele diğer eski Sovyetler Birliği içerisinde olan diğer Türk lehçeleri için de geçerlidir.

19. Son zamanlarda gittikçe yaygınlaşmakta olan *düşünüyor olabilirsiniz, ... uçuyor olacağım, ... yapsın istemiyorum* gibi yapılar, İngilizceden çevri olup, Türkçenin genel yapısını etkilemektedir. S. A. Sokolov (1978: 63-69), bu tür yapılar için “asindetik yapı” terimini kullanılmaktadır. L.A. Pokrovskaya ise (1975: 233), bu tür “istek-emir kipi (konjunktif) ile kurulmuş bağlaçsız konstrüksyonları, ilk defa olarak S. Kakuk’un tespit ettiğini; bunların Bulgar dilinin etkisi altında Türk ağızlarında geliştiğini ve yayıldığı düşüncesini ileri sürdüğünü; J. J. Nemeth, Mollov’lar, V. Guzev’in bu sanıda olduklarını; ayrıca bunun sadece Bul-

gar dili değil, Gagauz dilinin uzun süre etkisi altında kaldığı Romen, Yunan, Arnavut, Sırp dillerinin de etkisi olduğunu” söylüyor.

Not: (Tarihleri belirtilen örnekler çeşirli televizyon programları ve filmlerden alınmıştır)

1. *Artık cildim hakkında konuşulsun istemiyorum.* (19. 04. 02)
2. *Lütfen acele edin, sizi bekliyor olacağız* (19. 04. 02).
3. *Önce neden buradayım oldum* (13. 04. 02).
4. *Şu anda bir kumsalda güneşleniyor olmalı* (19. 04. 02).
5. *Siz buraya tekrar döndüğünüzde ben gitmiş olacağım* (15. 04. 02).
6. *Reklamlardan sonra sizi burada bekliyor olacağım* (16. 04. 02).
7. *Belki de hoca herkes derse geliyor düşünüyor olabilir.*
8. *Bu an bitsin istemiyorum.*
9. *Peki ama Feyhan onu sevmiyor sanıyorum* (M. Tahsin) (Sokolov).
10. *Salonda Müsyö Düran’la Madam’ı yanyana kitap okuyor buldum* (Ö. Seyf). (Sokolov)
11. *Kendimizi uçsuz bucaksız mesafeler arasında kaybolmuş hissettik.* (RNG) (Sokolov)

Gag.: *Lakin at korkar yaklaşsın, su içsin.* (Pokrovskaya 1975: 233)

Sonuç

Türkçenin söz dizimi üzerindeki yabancı dillerin etkisi, aşağıda kelime grupları, basit cümle, genişlemiş cümle ve birleşik cümle olmak üzere dört başlık altında maddeler hâlinde verilmektedir:

Kelime Grupları

Türkiye Türkçesinde *hıfz-ı sıhha, tebdil-i hava*; Özbekçe *nuqtâi nazar*; Tatarca *hissiyati milliya, kaderi hel* örneklerinden görüldüğü gibi, günümüzde parmakla sayılacak kadar çok nâdir rastlanmakla birlikte, Arapça ve Farsçadan girmiş olan terkip kurallarının izleri muhafaza edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde *Rüzgârlı sokağı, Bebek sokağı* şeklinde isim tamlaması olması gerekirken *Rüzgârlı sokak, Bebek sokak* şeklinde sanki sıfat tamlaması gibi kullanılan sokak isimlerine sık sık rastlanmaktadır.

Kazakça *on ekinşi mart, 1980-inşi jılı*; Kırgızca *19’unçu may, 1917’nçi çil*; Tatarca *20-çi sentyabr’* örneklerinden de görüldüğü gibi, *martın on ikisi*,

1980 yılı, mayısın on dokuzu gibi isim tamlaması olması gereken, ancak Batı dillerinin etkisiyle sıfat tamlaması şeklinde kullanılan tamlamalar vardır.

Türkiye Türkçesinde *para sorunu*, *bilim araştırması* gibi isim tamlamaları olması gereken kelime grupları, *-sal* ekinden dolayı *parasal sorun*, *bilimsel araştırma* şeklinde sıfat tamlaması olarak kullanılmaktadır.

Kazakça *Qoja Ahmet Yasawi atındağı universitet*, Kırgızca *F. Engels atındağı orto mektep* örneklerinden de görüldüğü gibi, *Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi* veya *F. Engels orta mektebi* şeklinde isim tamlaması olması gereken kurum isimleri, Rusçadaki “*imeni*” kelimesinin karşılığı olan “*atındağı*” kelimesiyle sıfat tamlaması olarak kullanılmaktadır. Bu durum, Rusçanın etkisinde kalan diğer Türk lehçeleri için de geçerlidir.

Türkiye Türkçesinde son zamanlarda sık kullanılan ve Batı dillerinin yapı özelliğini taşıyan *Otel Dedeman*, *Salon Uğur* gibi kurum isimleri ve Gagauzcadaki *bobası kızın*, *uşakları onun* gibi Rusçanın etkisinde kalan isim tamlamaları, Türkçenin tamlayanın (yardımcı unsurun) tamlanandan (asıl unsurdan) önce gelme kuralına aykırıdır.

Kazakistan’da resmî dil olarak kullanılagelen Rusça ile birlikte Kazakçanın resmî dil olarak kullanılmaya başlamasıyla *Qonaq üyi OTIRAR GOSTİNİTSA*, *Kitap dükeni QASİYET magazin* gibi kurum isimleri, ne Kazakçanın ne de Rusçanın dil yapısına uymaktadır.

En çok Gagauzcada görülen *isteerim gideyim (gitmek isterim)*, *var niya alayım (alabilirim)* birleşik fiil grupları, Rusçadaki *hoçu poyti*, *mojno vzyat* yapılarının etkisinde kalmıştır.

Türkiye Türkçesinde *değil yazmağa*, *okumağa bile iktidarı yoktur* örneğinde görüldüğü gibi, *değil yardımcı unsur*, *yazmak değil (yazmak bir kenara/ yazmak şöyle dursun)* şeklinde sonra kullanılması gerekirken önce kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde çok nadir olmakla birlikte *Ali Baba ve Kırk Haramiler*, *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* gibi yabancı dillerden çevrilen eserlerin; *Yedi Kardeşler* gibi otel isimlerinde görüldüğü gibi, sayı sıfatlarıyla birleşen isimler Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, çokluk ekleri almaktadır.

Türkiye Türkçesindeki *bizim kız*, *senin ev*, *benim at*, *Ahmet dayının oğlan*; Kazakça *bizding üy*, *sizding awıl*; ayrıca Türkiye Türkçesinde *bizlerin görevi*, *sizlerin sayesi* örneklerinde görüldüğü gibi, iyelik gruplarında tamlanan iyelik eki almamaktadır.

Türkçede *iç*, *yan*, *ara*, *ön* gibi yardımcı isimler, bir başka isimle birleştiklerinde iyelik eki alır. Ancak Türkiye Türkçesinde *heykelin orada*, *bankanın orada* örneklerinden görüldüğü gibi, *yanı/ etraftı* anlamına gelen *ora* zamiri yardımcı isim görevinde kullanıldığı zaman iyelik eki almamaktadır.

Türkçede edatlar isimden sonra gelip, *-ø kadar/gibi*, *-dan sonra/önce*, *-a kadar* gibi, birleştiği ismin belirli bir hâl eki almasının istediği bellidir. Bununla birlikte Türkiye Türkçesinde *Emin Bey hep beraber geçtikleri tecrübenin arın-dan gibi İhsan'a tebessüm etti* (AHT) örneğinden anlaşılmak üzere *gibi* edatı *-dan* çıkma hâli eki almaktadır.

Etişiyırs o evä, näändä benim ikinji kardaşım yaşyyer (Benim (1. Ty) ikinci kardeşimin (2. Ty) oturduğu (3. Ty) eve (Tn) varırız) örneğinde görüldüğü gibi, Türkçenin sentaktik özelliklerinden birini oluşturan üç ögeli tamlayanla kurulan yapı, Gagauzca ve Karayca başta olmak üzere bazı lehçelerde tıpkı Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, birleşik cümle şeklinde ve yardımcı cümlenin yüklemi çekimli fiille karşılanmaktadır.

Son zamanlarda Türkiye Türkçesinde İngilizcenin etkisinde gelişen ve diğer yardımcı fiillerin kullanımını kısıtlayan *banyo yapmak*, *çay almak*, *yemek yapmak* gibi fiil grupları yaygınlaşmaktadır.

Basit Cümle

Türkçede fiil cümlelerinin yüklemlerine gelen şahıs eklerinin çoğunun zamir menşeli olması, isim cümlelerinin yüklemelerinin herhangi bir yardımcı fiil almadan yüklem olabilmesi gerçeğinden hareketle çoğu Türk lehçelerinde *imek* yardımcı fiilinin geniş zaman şekli olan *-dır* eki olmadan da isim cümleleri kurulabilmektedir. Bununla birlikte Karayca *O var çiftçi* (*O, çiftçidir*) örneğinde görüldüğü gibi, Bulgarca, Moldovaca, Rusça gibi Slav dillerinin etkisinde kalan Gagauzca ve Karaycada Rusça *est'* yardımcı fiilinin karşılığı olan *var* kelimesi, ek-fiil fonksiyonunu üstlenmektedir.

Ayrıca Türkmençe *İndi sen mening başlıklık edyen kolhozning agronomı ø*; Kazakça *Sen-arıstan ø, men-qabilan ø*; Başkurtça *min yazuvısı ø hin uquvsı ø* örneklerinde görüldüğü gibi, bazı lehçelerde genellikle şiiirlerde rastlamak üzere sadece üçüncü şahıs ekinin değil, 1. ve 2. şahıs eklerinin de düşürüldüğü kullanımlara rastlamak mümkündür.

Türkiye Türkçesinde *Onlar gittiler*; Gagauzca *düünjüler kutladılar*; Karayca *biz karahşılar*; Yakutça *bar dün tüstüler*; Azerice *üçü de istediler gedeler*; Özbekçe *kolhozçiler ekdiler*; Kazakça *jurt bildiristi* örneklerinde görüldüğü gibi, Türkçenin Batı grubunu oluşturan lehçelerde eskiden

beri; Doğu ve Kuzey-Doğu grubunu oluşturan lehçelerde ise son zamanlarda özne ile yüklemün sayı bakımından uymasına doğru temayül vardır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde özellikle basın ve yayın dilinde olmak üzere *pathıcanlar kavruluyorlar, patatesler haşlanıyorlar* örneklerinde görüldüğü gibi, cansız isimlerle birleşen fiillerin de çokluk eki aldığı görülmektedir.

Benim bir çocuğum var, onun bir kitabı var örneklerinde görüldüğü gibi, Türkçede sahip olma veya sahip olmama kavramlarının iyelik ekiyle verilmesine rağmen, aynı zamanda *Ben bir çocuk sahibiyim, onda bir kitap var* gibi büyük bir ihtimalle yabancı dillerin etkisi olduğu düşünülen yapılarla da rastlanmak mümkündür.

Türkçe cümle yapısının Ö + T + Y şeklinde olduğu bilinmektedir. Ancak Gagauzca *koşarmış öküzleri çocuk, gidermiş kıra*; Karayca *son aytular, biz karahşular*; Azerice *ben dedim eşidesen, demedim öyrenesen* örneklerinde görüldüğü gibi, Hint-Avrupa dillerinin Ö + Y + T özelliğini taşıyan; ayrıca Kazakça *-Peyilingizge rahmet, - dedi Aqan kürengitip*; Özbekçe *Cüde yaman qılyapsän-dä, ortağ,- dedi Qumri käsälhanä yanidä sovuqqına hayırlaşä turib* örneklerinde görüldüğü gibi, zarfların yüklemden önce değil, sonra geldiği cümle yapısının yaygınlaştığı bir gerçektir.

Kazak Türkçesinde *Bastıq öz ornında ma?/ Bastıq osı jerde me?* şeklinde olması gereken *Bastıq özinde me? (Başkan kendisinde mi?)* örneğinde görüldüğü gibi, Rusçadaki karşılığının olduğu gibi alınması suretiyle kalıplaşan ifadelere rastlanmaktadır.

Kazak Türkçesinde gereklilik kipi, *Mening bul kitaptı oquwım kerek* örneğinde olduğu gibi, fiil kökü + isim-fiil eki + iyelik eki ve *kerek* birleşmesinin yanında Rusçanın etkisiyle meydana geldiği düşünülen *Mağan bul kitaptı oquw kerek* şekilleriyle de ifade edilmektedir.

Genişlemiş Cümleler (Genişlemiş Öğelerle Yapılan Cümleler)

Fiilimsilerle yapılan cümlelerin yüklemeleri, ister bazı Türkologların değerlendirdikleri gibi, basit bir cümlenin bir ögesi olsun; ister bazı araştırmacıların ileri sürdükleri gibi, birleşik cümlenin yardımcı (bağlı) unsuru olsun ve yahut üçüncü bir grup bilim adamlarının tespit ettikleri gibi, basit ve birleşik cümleler arasında yer alan genişlemiş cümleler olsun, neticede Türkçeden farklı sentaktik yapıya sahip olan Hint-Avrupa dillerinden çekimli olmaması, başka bir deyişle *verbum finitum* olmaması açısından ayrılmaktadır. Bununla birlikte Azerice *Çıhdım bulvara ki, belke orada görem*; Kumukça *O nedir ge yüzdür barmağı*; Tatarca *Dünyada küp kişiler var ki, ... öz tirelerinde kübrek ahmaklarını yürteler* örneklerinde görüldüğü gibi, bu tüp cümleler, çoğu

Türk lehçelerinde ki’li birleşik cümlelere dönüşmekte ve yardımcı cümlelerin yüklemeleri çekimlenmektedir.

Gagauzca *Onun saçları karaydı, nijä qarga kanadı*; Tatarca *İpteşim kildi, kaysı ki Meskevden kaytkan*; Azerice *Ahund soruşurdu niye Sadığa lağlağı deyirler*; Karayca *O kart yahşı hatın dügül, kaysı kobuz eştkende sekire, o yahşı hatın, kaysı evinin keregin bile*; Kazakça *Kosmos kengistigin igerüw problemasınıgn yerekşiligi sol – bul problemanınug bükil adamzattung müddesine qatısı bar* örneklerinde görüldüğü gibi, fiilimsilerle yapılması gereken bazı yapılar, çoğu lehçelerde tıpkı Hint-Avrupa dillerinin yapısına göre gelişen , hattâ “kalka” (istinsah) yoluyla şekillerin olduğu gibi kopyalanmasıyla meydana gelen yapılara da rastlamak mümkündür.

Son zamanlarda Türkiye Türkçesinde ... *bitsin istemiyorum, ...bekliyor olacağız* gibi İngilizcenin etkisinde oluşan yapılar gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Birleşik Cümle

Türkçede birleşik cümlelerin yardımcı unsurları, Türkçenin ana kanunu gereği asıl cümleden önce gelir. Ancak Azerice *O gorhur ki, bu uşag onun gelecek planlarına engel töretsin*; Özbekçe *Şunday künler bolgan ki, Alişer mayda harjları üçün hem tangasız kolgan*; Karayca *Son aytular, ki biz karahşılar*; Türkiye Türkçesindeki *Kızıl havaları seyret ki/ akşam olmakta* örneklerinde olduğu gibi, bazı lehçelerde sık sık başvurulan ki’li birleşik cümlelerin çoğu, bu ana kurala aykırı bir yapı arz etmektedir.

Türkçede birleşik cümle unsurlarının başka dillerdeki aynı yapılardan farklı olarak bağlaçsız birleşebilme kabiliyetine karşı fiilimsilerin görevini sınırlamakta olan bağlaçlı birleşik cümlelerin yaygınlaştığı bir gerçektir. Bunların başında yukarıda da belirtildiği gibi, ki’li birleşik cümleler gelmektedir. Ayrıca Gagauzca *Memleket başa ben bilmedimdir, nende böle bol insan yaşar*; Özbekçe *Pulini al, senge yaraşadi, negaki kambağalsan*; Türkiye Türkçesinde *Paramız yok, ama namusumuz var* örneklerinde görüldüğü gibi ister yabancı kökenli, ister Türkçe kökenli bağlaçlarla yapılan birleşik cümleler de rastlamak mümkündür.

Tatarca *Ras ul singa uşy, tiktirirge kerek*; Gagauzca *Oyneer o da – tıpkı bobası oyneer*; Kumukça *Agam getip bolmadı, nege tügül, men tünegün azrudum*; Türkiye Türkçesinde *Madem sevmiyorsun, niye okuyorsun o kitabı* örneklerinde görüldüğü gibi, çekim edatlarının görevini üstlenen

yabancı kökenli veya Türkçe kökenli cümle başı edatlarıyla (bağlaçlarla) kurulan cümlelerde bağlaçlar, Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, yapının başında yer almaktadır.

Kırgızca *Alar kanday keldi, oşondoy biz jönöobüz kerek (Onlar gel-ince /gel-ir gel-mez, Ø gitmeliyiz /gitmemiz gerek)*; Karayca *Neni bilmez, ani süvmez (İnsan bilmediğini sevmez/ İnsan neyi bilmezse onu sevmez)*; Tatarca *Ne ki tilden çıktı, ul başa kiler (Dilden ne çıkarsa o başa gelir/ Dilden çıkan başa gelir)* örneklerinde görüldüğü gibi, çift bağlaçla yapılan cümlelerin aslının genellikle şartlı birleşik cümle veya fiilimsilerle kurulan genişlemiş cümleler olduğu kanaatindeyiz.

Ayrıca Türkiye Türkçesinde son zamanlarda *Korkarım ki..., Eminim ki..., Umarım k..., Üzgünüm ki..., İnanıyorum ki...* kalıpları ve *Sizi burada bekliyor olacağız, Seni okuyor zannediyordum* gibi İngilizcenin etkisinde gelişen yapılar çoğalmaktadır.

Dilin söz dizimi yapısı, dilin canlılığı ve devamı için çok büyük önem taşımaktadır. Söz dizimindeki herhangi bir değişiklik, dilin genel yapısını etkilediği için, kelime alış-verişine nazaran büyük tehlike arz etmektedir. Nitekim, bunun en belirgin örneğini, yapı bakımından Türkçenin ortak yapısından çok farklı özellikler taşıyan Gagauzcada görmekteyiz.

Küreselleşmenin söz konusu olduğu bu günlerde dildeki değişimleri kültür alış-verişi ile izah edenler olmakla birlikte, konu derinlemesine incelendiğinde bu alış-verişin karşılıklı değil, çoğunlukla tek taraflı olduğu görülür.

Her ne kadar Türk lehçelerini inceleyen bilim adamları, Türk lehçelerinde özellikle Sovyet devrinde meydana gelen değişikliklerin veya birçoğunun iddia ettiği gibi gelişmelerin, yabancı dillerin etkisinden daha çok dilin kendi şartları içerisinde vuku bulduğunu veyahut sentaks yapısı açısından bozulmaya müsait olan konuşma dilinin etkisinin gittikçe artarak edebî dili etkilediğini (8) ileri sürseler de Orhun Abidelerinden günümüze kadar o sabit yapısını koruyarak ulaşabilen Türkçenin, son yüzyıl içerisinde geride kalan bin üç yüz yıl boyunca göstermediği gelişmeyi kaydedtiği bir gerçektir.

Söz konusu makalede, bazı araştırmacıların üslup meselesi, bazılarının ise gelişme veya değişme şeklinde nitelendirebilecekleri yabancı dillerin etkisi sonucunda ortaya çıkan farklı kullanımların yanlışlığını ispatlamak-

tan ziyade, Türkçenin söz diziminde meydana gelen yabancı dillerin etkisi tarafsız bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır.

İletişim ve hız çağında yaşadığımızın bilinciyle, Türkçenin yabancı dilbilgisi kurallarının istilâsına maruz kalmasının tehlike arzettiği herkesin malumudur. "Erdemin başı, dildir" diyen Yusuf Has Hacıp'in yolundan giderek Türkçe konusunda gereken özeni ve titizliği göstermek herkesin görevi olmalıdır.

Açıklamalar

¹ Türkçe'nin diğer dillerle olan ilişkileri ve genel diller arası etkileşimler hakkında bkz.:L. Pokrovskaya, *Sintaksis Gagauzskogo yazıka v sravnitelnom osveşenii* (Karşılaştırmalı olarak Gagauz Dilinin Sentaksı), Moskova, 1978, s.7-15; "Printsiپی İssledovaniya Sinataksişeskîh İzmenenii V Tyurkskîh Yazıkah (v plane yazıkovîh kontaktov) (Türk Dilleri Söz dizimindeki Değişmelerin Araştırılma İlkeleri (diller arası temaslar açısından), *Problemiy Sovremennoy Tyurkologii* (Çağdaş Türkoloji Problemleri), Leningrad, 1980, s.141-147; E. Yaman, *Türkiye Türkçesi İle Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Ankara, 2000, s. 13-17; Ö. Başkan, "Yabancı Dilin Ana Dile Etkisi", *Türk Dili*, XXXVI, 315 (Aralık, 1977), s.636-641; John Soper, *Loan Syntax İn Turkie And İranian*, Bloomington, İndiana, 1996, s. 236-239, 254-285; H. İ. Usta, "Yabancılaşmanın Söz Dizimindeki Görünümleri", *Türk Dili*, 463, (Temmuz, 1990), s. 56-63; H. Topuz, "Uluslar Dillerine Sahip Çıkıyor", *Türk Dili*, XXXIX, 266 (Kasım, 1973), s.234-235; H. Ersoylu, "Batı Kökenli "Ön Ek"lerin Türk Dilinde "Kelime" Olarak Kullanılması", *Türk Dili*, (Mayıs, 1993), sayı 497, s.326-333; O. Sinanoğlu, "Dil Ve Eğitim", 3 Mayıs, 1996; "Çeşitli Ülkelerde Bilim ve teknik Dili, Bizde de "Osmanlıca", "Öztürkçe" derken İngiliz Atımı Alan Üsküdar'ı Geçti", *Yeni Türkiye*, 1995 (Haziran).s. 5-13 ; M. Karaörs, "Yozlaşma Türkçemizi Kemiriyor", *Dil Ve İnsan*, s.5-10, H. Eren, "Türkçede Rumca Alıntılar", XXXI, 282 (Mart, 1975), s.180-183; N. Z. Gadjiyeva, *Osnovniye Puti Razvitiya Sintaksişeskoy Struktury Tyurkskîh Yazıkov* (Türk Dillerinin Söz dizimi Yapısının Temel Gelişme Yolları), Moskova, 1973, s.157, 366, 371; T. Kordabayev, *Tarihi sintaksis meseleleri (Tarihî Sentaks Meseleleri)*, Almatı, 1964, s.60-61; N. A. Baskakov, *Tyurkskiye Yazıki* (Türk Dilleri), Moskova, 1960, s. 8; Nekotorye Nablyudeniya Nad Sintaksisom Karaimskogo Yazıka (Karaim Dilinin Sentaksı İle İlgili Bazı Gözlemler), Moskova, 1965, s.273-277; Z. Korkmaz, "Dilimizin Dünkü Ve Bugünkü Sorunları Ve Çözüm Yolları", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1.cilt, s.868-887; F. S. Safiullina, "Tatar Tilinin Sentaksik Tözilişine Başka Tillerinin Tesiri" (Tatar Dilinin Söz dizimi Yapısına Başka Dillerin tesiri), 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara, 1999, s. 973-985; "Razvitiye Sintaksisa Tatarskogo Literaturnogo Yazıka V Sovetskuyu Epohu" (Tatar Edebî Dili Sentaksının Sovyet Devrinde Gelişmesi), *Sovetskaya Tyurkologiya*, (1); M. Ş. Onaran, "Önce Dil", *Hürriyet*, 28 Mayıs, 2000; Ş. K. Mardanov, "Russkiye Kal'ki V Uzbekskom Yazıke" (Özbek Dilindeki Rusça Kal'kalar", *Tyurkologičeskiye İssledovaniya*, Frunze, 1986; S. İsayev, *Kazak Edebî Tilining Sovet Dewirinde Damuwı* (Kazak Edebî Dilinin Sovyet Devrinde Gelişmesi), Almatı, 1973, s.152; A. Umarov, "Noviye Yavleniya V Yazıke İ İh Otrajeniya V Opisatel'nih Grammatikah" (Dillerde Meydana Gelen Yeni Durumlar (değişmeler) Ve

- Onların Tasvirî Gramerlere Yansımaları) (Nöküs), Voprosi Sovetskoy Tyurkologii, I, Aş-kabat, 1988, s.224-226; İ. Kengesbayev, Kazak Til Bilimi Turalı Zertteveler (Kazak Dil Bilimi İle İlgili Araştırmalar), Almatı, 1987, s.32-41; F. Özkan, "Türkçe yanlışları Üze-rine", Türk Dili, Sayı 525, Eylül 1995, s. 974-981; K. Kulamshaeve, "Kırgız Diline Rusçanın Tesiriyle Giren Bazı Kullanılışlar".
- 2 Türkçe'nin genel yapısıyla ilgili daha geniş bilgiler için bkz: Z. Korkmaz, A. B. Ercilasun, H. Zülfiyar, M. Akalın, T. Gülensoy, İ. Parlatur, N. Birinci, Türk Dili Ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, 1990, s.28; R. Şimşek, Örneklerle Türkçe Söz dizimi, Trabzon, 1987, s. 7-8; L. A. Pokrovskaya, Sintaksis Gagauzskogo Yazıkı V Sravnitelnom Osveşşenii (Karşılaştırmalı Olarak Gagauzca'nın Söz dizimi), Moskova, 1978, s.13-15; N. A. Baskakov, Struktura Prostogo Predlojeniya V Tyurkskih Yazıkah (Türk Dillerinde Basit Cümlelerin Yapısı), Frunze, 1956, s.91; N. Z. Gadjiyeva, Osnovniye Puti Razvitiya Sintakasıçeskooy Stuktury Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin Söz dizimi Yapısının Esas Gelişme Yolları), Moskova, 1973, s.225; M. Balakayev, T. Sayrambayev, Kazirgi Kazak Tili (Çağdaş Kazak Dili), Almatı, 1997, s.9; J. J. Soper, Loan Syntax İn Turkic And İranian, Bloomington, İndiana, 1996, s. 21-37; Arnold Edwin, A Simple Transliteration Grammar, London, 1877, s.57-61; J. Nemeth, Turkish Grammar, Mouton, 1962, S'-Gravenhages, s.95, 100-110; v.s.
- 3 Bkz: L. A. Pokrovskaya, "Printsiپی İssledovaniya Sintakasıçeskih İzmeneniy V Tyurkskih Yazıkah (v plane yazıkovih kontaktov)" ("Türk Dillerinin Söz dizimindeki Değişikliklerin İncelenme İlkeleri (diller arası temaslar açısından)", Problemy Sovremennoy Tyurkologii (Çağdaş Türkoloji Meseleleri), Leningrad, 1980, s. 141-147; N. A. Baskakov, a.g.e. s.91; T. R. Kordabayev, Tarihi Sintaksis Meseleleri (Tarihî Sentaks Meseleleri), Almatı, 1964, s.168; : Z. Korkmaz, A. B. Ercilasun, H. Zülfiyar, M. Akalın, T. Gülensoy, İ. Parlatur, N. Birinci, a.g.e. s.28; L. Karahan, Türkçe'de Söz Dizi-mi, Ankara, 1998, 5.baskı, s.11; R. Şimşek, a.g.e. s.7; J. J. Soper, (a.g.e. s.21-37; Arnold Edwin, a.g.e. s. 58; J. Nemeth, a.g.e. s. 100;
- 4 Türkiye Türkçesi'ndeki Batı dillerinin etkisinden dolayı çoğalmakta olan tamlamalarla ilgili bkz: M. Karaörs, "Yozlaşma Türkçemizi Kemiriyor", Dil Ve İnsan; E. Yaman, Türkiye Türkçesi İle Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, An-kara, 2000, s.18-21
- 5 sal/-sel ekinin yanlış kullanımı ile ilgili bkz: Faruk Kadri Timurtaş, "Kubbealtı Aka-demi Mecmuası, sayı 2; Z. Korkmaz, Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etki-leri, TDAY Belleten, 1997, s. 49-54
- 6 "Kalka", Fransızca "calque", "kağıt üzerinde kopya alma" anlamına gelmektedir. Ş. K. Mardanov, "Russkiye Kal'ki V Uzbekskom Yazıkı" (Özbek Dilindeki Rusça Kal'kalar", Tyurkologiçeskiye İssledovaniya, Frunze, 1986;
- 7 M. Musaoglu, bu tür yapıları "korrelatif model" (Correlato "kuvvetler arasında oran") diyor. ""Kitab-ı Dede Korkut" Dilinin Birleşik Cümle Sentaksı", Dil Dergisi, Sayı 88, Şubat, 2000; "korrelatif", "çiftbileşimli" demektir. (Türkolojinin Çeşitli sorunları Üze-rine, Makaleler-İncelemeler, KB, 2002)

Kısaltmalar

AH: Ahmet Haşım

Kırg.: Kırgızca

T. T.: Türkiye Türkçesi

AHT: A. H. Tanpınar

Kkalp.: Karakalpakça

T: Tümleç

Alt.: Altayca	Kum.: Kumukça	Tat.: Tatarca
Az.: Azerice	MŞE: M. Ş. Esendal	Tn.: Tamlanan
Başk.: Başkurtça	N. F.: Nehcü'l-Feradis	Türk.: Türkmençe
Çuv.: Çuvaşça	N: Nesne	Ty.: Tamlayan
Gag.: Gagauzca	Ö: Özne	Y: Yükleme
Hak.: Hakasça	Özb.: Özbekçe	Yak.: Yakutça
Kar.: Karayca	Rus.: Rusça	Z: Zarf
Kaz.: Kazakça	SVO: Subject-Verb-Object	

Kaynakça

- ABDULLAYEV, E. Z.(1964), *Muasir Azerbaycan Dilinde Tabeli Mürekkep Cümleler*, Bakı
- AGMANOV, S. (1991), *Kazak Tilining Tarihi Sintaksisi* (Kazak Dilinin Tarihi Sentaksisi), Almatı.
- BALAKAYEV, M. (1997), Sayrambayev, T., *Kazirgi Kazak Tili* (Çağdaş Kazak Dili), Almatı.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, Ankara, 4. baskı.
- BASKAKOV, N. A. (1965), *Struktura Prostogo Predlojeniya V Tyurkskih Yazıkah* (Türk Dillerinde Basit Cümlenin Yapısı), Frunze, 1956; *Tyurkskiye Yazıki* (Türk Dilleri), Moskova, 1960; *Nekotoriye Nablyudeniya Nad Sintaksisom Karaimskogo Yazıka* (Karaim Dilinin Sentaksisi İle İlgili Bazı Gözlemler), Moskova.
- BAŞKAN, Ö. (1977), "Yabancı Dilin Ana Dile Etkisi", *Türk Dili*, XXXVI, 315 (Aralık).
- BÖKEYEV, O. (1994), *Eserleri*, 1. cilt, Almatı.
- DEMESİNOVA, N. H. (1974), *Razvitiye Sintaksisa Sovremennogo Kazahskogo Yazıka* (Çağdaş Kazak Dili Sentaksinin Gelişmesi), Almatı.
- DMİTRİYEV, N. K. (1948), *Grammatika Başkirkogo Yazıka* (Başkurt Dilinin Grameri), Moskova- Leningrad
- DIYRENKOVA, N. P. (1940), *Grammatika Oyrotskogo Yazıka* (Oyrot Dilinin Grameri), Moskova- Leningrad
- EDWİN, Arnold, A (1877), *Simple Transliteration Grammar*, London.
- EREN, Hasan (1975), "Türkçede Rumca Alıntılar", *Türk Dili*, XXXI, 282 (Mart).
- ERGİN, Muharrem. (1990), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 19.baskı.
- ERSOYLU, H. (1993), "Batı Kökenli "Ön Ek"lerin Türk Dilinde "Kelime" Olarak Kullanılması", *Türk Dili*, (Mayıs), sayı 497.
- ESENOV, K. (1982), *Sabaqtas Qurmalas Söylemning Qurılısı* (Bağımlı Birleşik Cümlenin Yapısı) , Almatı
- GADJİYEVA, N. Z. (1973), *Osnovniye Puti Razvitiya Sintakasiçeskoj Stukturıj Tyurkskih Yazıkov* (Türk Dillerinin Söz dizimi Yapısının Esas Gelişme Yolları), Moskova.
- GENCAN, Tahir Nejat (1975), *Dilbilgisi*, 3. baskı, Ankara.

- GRÖNBECH, K. (2000), *Türkçenin Yapısı*, Çev.: M. Akalın, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul.
- İSAYEV, S. (1973), *Kazak Edebi Tilining Sovet Dewirinde Damuwı* (Kazak Edebi Dilinin Sovyet Devrinde Gelişmesi), Almatı.
- KARAHAN, Leyla (1998), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara.
- KARAÖRS, Metin "Yozlaşma Türkçemizi Kemiriyor", *Dil Ve İnsan*.
- KENGESBAYEV, İ. (1987), *Kazak Til Bilimi Turalı Zertewler* (Kazak Dil Bilimi İle İlgili Araştırmalar), Almatı.
- KONDRAT'EV, G. (1981), *Grammatičeskiy Stroy Yazıka Pamyatnikov Drevnetyurkskoj Pismennosti VIII-XI Vekov* (VIII. – XI. Yüzyıllardaki Eski Türk Yazıtları Dilinin Gramatikal Yapısı), Leningrad.
- KORDABAYEV, T. R. (1964), *Tarihi Sintaksis Meseleleri* (Tarihî Sentaks Meseleleri), Almatı.
- KORKMAZ, Zeynep (1997), *Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etkileri*, *TDAY Belleten*, s. 49-54; "Dilimizin Dünkü Ve Bugünkü Sorunları Ve Çözüm Yolları", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1.cilt.
- KORKMAZ, Z., ERCİLASUN, A. B., ZÜLFİKAR, H., AKALIN, M., GÜLENSOY, T., PARLATIR, İ., BİRİNCİ, N. (1990), *Türk Dili Ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara.
- KULAMSHAEV, K., "Kırgız Diline Rusçanın Tesiriyle Giren Bazı Kullanılışlar".
- KUZNETSOV, P.İ. (1972), "Ob odnom sluçaye "nepravil'nogo" upotrebleniya vinitel'nogo padeja v turetskom yazıke", (Türk Dilinde (Türkiye Türkçesi anlamında kullanılmıştır) Yükleme Halinin "Yanlış" Kullanıldığı Bir Durum Hakkında) *Sovetskaya Tyurkologiya*, sayı, 5
- LATİPOV, N. (1972), "O Subertivno-predikativnih svyazyah Mejdu Çlenami Sintaksičeskih Struktur S Neliçnımi Formami Glagola V Angliiskom İ Tyurkskih Yazıkah" (İngilizce Ve Türk Dillerinde Çekimsiz Fiillerle Kurulan Söz dizimi Yapılarının Unsurları Arasındaki Özne-Yüklem İlişkisi Hakkında), *Sovetskaya Tyurkologiya*, sayı 5
- LEVEND, Agah Sırrı (1961), *Tarih Boyunca Türk Dili*, Ankara.
- MANSUROĞLU, Mecdut, *Türkçede Cümle Çeşitleri Ve Bağlayıcılar*.
- MARDANOV, Ş. K. (1986), "Russkiye Kal'ki V Uzbekskom Yazıke" (Özbek Dilindeki Rusça Kal'kalar", *Tyurkologičeskiye İssledovaniya*, Frunze.
- MENZ Astrid (2003), "Slav Dillerinin Gagaucaya Etkisi", *Bilig*, Sayı 24
- MESKİLL, Robert H., *A Transformational Analysis Of Turkish Grammar*.
- MUSAOĞLU, Mehman (2000), "Kitab-ı Dede Korkut" Dilinin Birleşik Cümle Sentaksı", *Dil Dergisi*, Sayı 88, Şubat; Türkolojinin Çeşitli Sorunları Üzerine, Makaleler-İncelemeler, KB, 2002; "Türkçede Çeviri Ve Aktarma", *Bilig*, Sayı 24, 2003
- NEMETH, J. (1962), *Turkish Grammar*, Mouton, , S'-Gravenhages
- ONARAN, M. Ş. (2000), "Önce Dil", *Hürriyet*, 28 Mayıs
- ÖKÜZCÜ, İbrahim (1989), *Türkçede Cümle Bağlayıcılar*, Ankara.

- ÖZDEMİR, Emin (1967), "Cümle Kalıpları", *Dilbilgisi Sorunları*, TDK yayınları
- ÖZKAN, Fatma. (1995), "Türkçe yanlışları Üzerine", *Türk Dili*, Sayı 525, Eylül
- POKROVSKAYA, L. A. (1978), "Printsiپی İssledovaniya Sintaksişeskih İzmeneniy V Tyurkskih Yazıkah (v plane yazıkovih kontaktov)" ("Türk Dillerinin Söz dizimindeki Değişikliklerin İncelenme İlkeleri (diller arası temaslar açısından)", *Problmy Sovremennoy Tyurkologii* (Çağdaş Türko- loji Meseleleri), Leningrad, 1980; Sintaksis Gagauzskogo Yazıkah V Sravnitelnom Osveşşenii (Karşılaştırmalı Olarak Gagauzca'nın Söz dizimi), Moskova; Gagauz Dilinin Ve Balkan Türk Ağızlarının Bazı Sentaks Özel- likleri, Ankara, 1975
- SAFIULLİNA, F. S. (1999), "Tatar Tilinin Sentaksik Tözilişine Başka Tillernin Tesiri" (Tatar Dilinin Söz dizimi Yapısına Başka Dillerin tesiri), 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara; "Razvitiye Sintaksisa Tatarskogo Literaturnogo Yazıkah V Sovetskuyu Epohu" (Tatar Edebî Dili Sentaksinin Sovyet Devrinde Gelişmesi), *Sovetskaya Tyurkologiya*, (1)
- SİNANOĞLU, Oktay. (1995), "Dil Ve Eğitim", 3 Mayıs, 1996; "Çeşitli Ülkelerde Bilim ve teknik Dili, Bizde de "Osmanlıca", "Öztürkçe" derken İngiliz At- nı Alan Üsküdar'ı Geçti", *Yeni Türkiye*, (Haziran)
- SOKOLOV, S. A. (1978), " O Sootnoşenii "asinetona" i "bezsoyuziya" " ("Asineton" ile "Bağlaçsızlık" İlişkisi Hakkında", *Sovetskaya Tyurkologiya*, sayı 5, s. 63-69
- SOPER, J. J. (1996), *Loan Syntax İn Turkic And Iranian*, Bloomington, İndiana.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Söz dizimi*, Trabzon.
- TEZCAN, S. , ZÜLFİKAR, H. (1995), *Nehcü'l-Feradis*, 1. Metin, Tıpkıbasım, Anka- ra.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri , Kubbealtı Akademi Mecmuası, sayı 2
- TOPUZ, H. (1973), "Uluslar Dillerine Sahip Çıkıyor", *Türk Dili*, XXXIX, 266 (Ka- sım).
- (1941-42), *Türkçe Gramer El Kitabı*, İstanbul.
- UBRYATOVA, E. İ. (1962), *İssledovaniya Po Sintaksisu Tyurkskih Yazıkov* (Türk Dillerinin Söz dizimi (Sentaksı) İle İlgili Araştırmalar), Moskova.
- UMAROV, A. (1988), "Noviye Yavleniya V Yazıkah İ İh Otrajeniya V Opisatel'nih Grammatikah" (Dillerde Meydana Gelen Yeni Durumlar (değişmeler) Ve Onların Tasvirî Gramerlere Yansımaları) (Nöküs), *Voprosı Sovetskoy Tyur- kologii*, I, Aşkabat
- USTA, Halil İbrahim (1990), "Yabancılaşmanın Söz Dizimindeki Görünümleri", *Türk Dili*, 463, (Temmuz)
- YAMAN, Ertuğrul (2000), *Türkiye Türkçesi İle Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Ankara

Influence of Foreign Languages on Syntax of Turkish

Assoc. Prof. Dr. Fatma OZKAN*

Research. Assist. Bagdagul MUSA**

Abstract: It is a reality that a language is a system which has tendency to change and improve. There is no language which does not have any connection with other languages. All languages of the world are closely related to each other. Relationship and communication between languages influence each other as a result of the fact that languages under the influence have some changes. These changes can occur in the lexical, morphological and syntactic structures of a language. It is normal and is not avoidable to take or give new words to each other. Also it is not as dangerous as syntactic changes. Because syntax is the general structure of the language, any changes in syntactic structure influence the whole structure, in other words, the whole nature of the language.

In this article authors tried to determine and classify the changes in the syntactic structure of the modern Turkic dialects which have been influenced and contacted by other languages such as Arabic, Persian, Russian, French and English.

Key Words: Turkic dialects (languages), syntax, language contact,

*Gazi University Faculty of Arts and Sciences / ANKARA
fozkan@gazi.edu.tr

** Ahmet Yesevi University

